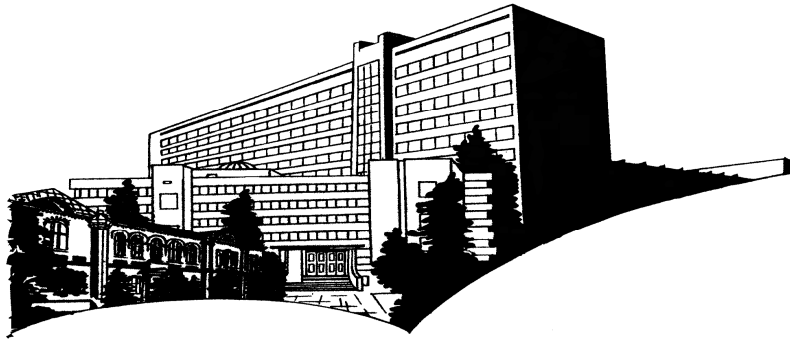

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Економіко-юридичний факультет
Кафедра економічної теорії**

Євтухова С.М.

**“ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА
(ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”**

**Навчально-методичний посібник
для студентів напрямку 6.030501 «Економічна теорія»
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»**

Херсон - 2010

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Економіко-юридичний факультет
Кафедра економічної теорії

Євтухова С.М.

**“ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА
(ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”**

**Навчально-методичний посібник
для студентів напрямку 6.030501 «Економічна теорія»
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»**

Херсон - 2010

Трансформаційна економіка (перехідна економіка). Навчально-методичний посібник для студентів напряму 6.030501 «Економічна теорія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Укладач: Євтухова С.М. – доцент кафедри економічної теорії ХДУ.

Рецензенти:

Буркинський Б.В. - директор Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, академік НАН України, доктор економічних наук, професор.

Тюхтенко Н.А. – декан економіко-юридичного факультету Херсонського державного університету, кандидат економічних наук, професор

Обговорено на засіданні кафедри економічної теорії
Протокол № 7 від 01 березня 2010 р.

Розглянуто на засіданні навчально-методичної ради економіко-юридичного факультету
Протокол № 4 від 19 квітня 2010 р.

Схвалено науково-методичною радою ХДУ
Протокол № 1 від 20 жовтня 2010 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою ХДУ
Протокол № 3 від 25 жовтня 2010 р.

ЗМІСТ

Робоча програма дисципліни „Трансформаційна економіка” (Перехідна економіка).....	5
Тематичний план дисципліни «Трансформаційна економіка (Перехідна економіка)» (денної форми навчання).....	12
Теоретичні відомості до тем дисципліни „Трансформаційна економіка (Перехідна економіка)”.....	15
Модуль 1. Теоретичні аспекти трансформаційної економіки.....	40
Плани семінарських занять.....	40
Модуль самостійної роботи.....	42
Підсумкова тека та тематика рефератів до модуля 1.....	43
Модуль 2. Засади, напрями економічної трансформації соціальної системи в сучасну ринкову.....	44
Плани семінарських занять.....	44
Модуль самостійної роботи.....	47
Підсумкова тека та тематика рефератів до модуля 2.....	48
Підсумкові тестові завдання з дисципліни “Трансформаційна економіка (Перехідна економіка).....	49
Програма комплексного державного екзамену для студентів спеціальності „Економічна теорія” освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” (модуль „Трансформаційна економіка” (Перехідна економіка)).....	59
Екзаменаційні питання до державного екзамену „Трансформаційна економіка (Перехідна економіка)”.....	62
Рекомендована література.....	64

РОБОЧА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ „ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА (ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”

Мета курсу:

Сучасний етап розвитку світової економічної системи відрізняється від попередніх насамперед динамізацією, прискоренням процесів поглиблення взаємозалежності окремих національних і регіональних господарств. У зв'язку з цим виникають нові проблеми і завдання методологічного, теоретичного і практичного характеру. Насамперед це потреба у з'ясуванні загальних закономірностей, форм та етапів трансформації економічних систем, що дозволяє визначити особливості та перспективи трансформації економічної, господарської та соціальної систем сучасного капіталізму. Такий підхід створює умови для всебічного обґрунтованого прийняття рішень щодо визначення стратегічних цілей постсоціалістичної трансформації економіки в Україні, окреслення основних принципів і ознак нової концепції та моделі економічного розвитку, визначення практичних цілей й інструментів економічної політики держави на сучасному етапі її функціонуванні із урахуванням вимог, що породжуються процесами глобалізації.

Ознайомлення студентів економічних спеціальностей із вищезгаданими проблемами, спільний пошук у ході навчального процесу можливих варіантів і шляхів їх розв'язання сприятимуть формуванню у студентів основ системного наукового мислення, глибокого розуміння сутності процесів, що відбуваються в Україні, їх пов'язаності з процесами й проблемами світового економічного розвитку.

Завдання курсу:

Основне завдання курсу – дати студентам економічних спеціальностей основи наукового розуміння сутності і концептуальних проблем трансформаційних процесів, що відбуваються в межах економічної системи сучасного капіталізму та на постсоціалістичному економічному просторі, зокрема в Україні.

У процесі викладання дисципліни реалізуються також завдання:

- вивчити теорії трансформаційних станів економіки;
- дослідити процеси трансформації економічних систем;
- розглянути складові сучасного постіндустріалізму;
- аналізувати моделі розвитку соціалізації економіки;
- визначити особливості економічної політики в умовах постсоціалістичної трансформації;
- дослідити теорії трансформації відносин власності;
- охарактеризувати сутність приватизації в умовах трансформаційної економіки;
- проаналізувати фіскальну та монетарну політику в економічній трансформації України.

Предмет курсу: системні наукові засади трансформації суспільних відносин в економіці на сучасному етапі з урахуванням вимог, що породжуються процесами глобалізації.

І. Змістовий модуль

Теоретичні аспекти трансформаційної економіки

ТЕМА 1. ТЕОРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СТАНІВ ЕКОНОМКИ

Теорії перехідної економіки. Сутність гіпотетичної моделі загальної рівноваги. Обмеження неокласичної теорії загальної рівноваги. Теорема формування нормативної економічної теорії добробуту. Сутність перехідного стану економічної системи, згідно з формальною неокласичною теорією.

Теорії трансформації капіталізму. Концепція трансформації економічної системи. Фундаментальні основи транзитології. Трансформація системи функціонування капіталістичного суспільства за К. Марксом. Розвиток економічної системи у теоретичних концепціях кейнсіанців. Основа концепції трансформації централізовано керованої економіки Німеччини після Другої світової війни. Принципові положення ордоліберальної теорії. Концепції соціально-орієнтованої економіки. Сутність інституціональних концепцій. Функції інститутів. Сутність інституціональних трансформацій. Альтернативні методологічні підходи у теорії суспільного вибору. Еволюційна теорія економічного розвитку.

ТЕМА 2. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ СТАНИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Основні форми та етапи розвитку трансформаційних станів економічних систем. Сутність циклів. Поняття життєвого циклу суспільства та фази його існування. Стадії економічної системи. Сутність трансформації. Групи концепцій трансформаційних процесів. Типи трансформацій: одинично-локальні, функціональні, глобальні. Етапи трансформаційного циклу: безпосередньої трансформації, інтерформації, інтоформації, посттрансформаційного стану.

Основні напрями дослідження процесів трансформації економічної системи капіталізму. Концепції, що засновані на методі технологічного детермінізму: індустріального суспільства, постіндустріального суспільства, третинного сектору, інформаційного суспільства.

Індустріальне суспільство як «суспільство нагромадження техніки та капіталів. Періоди історичного розвитку трансформації економічних систем та суспільств: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний.

Постіндустріальне суспільство: суть, ознаки та особливості. Фази життєвого циклу постіндустріальної парадигми. Структура «постіндустріального суспільства». Принципові відмінності між доіндустріальним, індустріальним і постіндустріальними суспільствами. Сфери соціального життя: «соціальної структури», політичної організації суспільства, культурне поле суспільства. Моделі сучасного постіндустріалізму за В. Іноземцевим. Чинники, що прискорюють за сучасних умов глобалістські тенденції у світі. Об'єктивна та економічна основа процесу глобалізації у ХХ ст.

Сутність інформаційного суспільства. Чинники актуальності використання інформаційного підходу в суспільстві. підходів до напрямів аналізу інформації. Вплив інформаційного способу розвитку на ТНК.

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ

Сутність людського, соціального та інтелектуального капіталу. Характеристика людського капіталу. Форми існування соціального капіталу. Особливості залежності соціального капіталу з інтелектуальним.

Основні тенденції трансформації системи відносин власності. Тенденції до еволюції відносин власності. Розвиток корпоративної власності. Особливості формування інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу. Об'єкти інтелектуальної власності. Групи об'єктів інтелектуальної власності. Сутність інтелектуальної власності відповідно до законів економічного й соціального розвитку. Кіберлорди як представники відносин кооперованих власників.

Проблеми визначення сутності постеконічного суспільства. Головні ознаки постеконічного суспільства. Погляди науковців на постеконічну реальність.

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Основні моделі розвитку соціалізації економіки та соціальної держави. Сутність соціалізації життя та соціалізації економіки. Соціалізація економіки у Швеції. Сутність метасоціальних систем на національному та світовому рівнях. Етапи розвитку соціальних функцій. Поняття соціальної держави та держави добробуту. Різновиди держави загального добробуту: позитивна держава соціального захисту, держава соціальної безпеки, соціальна держава загального добробуту. Класифікація соціальної держави за політичними ознаками: ліберальна, консервативна, соціал-демократична. Концепція сформованого суспільства Л. Ерхарда. Базові принципи організації соціального ринкового господарства. Моделі трансформації соціально-економічних відносин: шведська, німецька, британська, французька. Сутність системи соціальних інститутів. Наслідки соціалізації економіки. Сутність ліберальної соціальної держави.

Трансформація соціальної стратифікації суспільства. Сутність соціальної стратифікації. Поняття суспільного класу за Й. Шумпетером. Підходи до визначення суті, функцій та особливостей розвитку класової структури суспільства. Характеристика соціальної трансформації. Критерії визначення інституту соціально-економічних відносин. Концепція соціальної стратифікації постіндустріального суспільства за В. Іноземцевим в розрізі появи нових класів. Сутність середнього класу як соціальний інститут сучасного суспільства. Механізм формування середнього класу в Україні. Сутність ідеального середнього класу та протосереднього класу.

ТЕМА 5. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЦІЛІ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ

Економічна теорія соціалізму та її політична детермінанта. Власність на засоби виробництва як основа соціалістичного суспільства. Сутність

виробництва та ринку засобів виробництва. Монополізація політичної влади у централізовано керованій економічній системі. Сутність «диктатури пролетаріату» та диктатуру правлячої партії. Форми прояву політичної монополії в економіці: заідеологізованість економіки, декларативність, дезорганізація.

Соціально-економічна сутність централізовано керованої економічної системи. Структурні елементи економічної системи: продуктивні сили, економічні відносини та механізм господарювання. Сутність відносин власності. Елементи господарського механізму: планування, організацію управління та госпрозрахункове стимулювання. Сутність директивної системи планування. Недоліки директивної системи планування.

Господарські реформи як спроби вдосконалення централізовано керованої економічної системи. Напрями здійснення господарських реформ. Можливості для здійснення комплексу заходів по реалізації економічної реформи. Сутність госпрозрахунку. Господарські реформи 1965 р., 1979 р., 1984 р. Шляхи її здійснення перебудови у 1987 р.

Необхідність, сутність і цілі соціально-економічної трансформації командно-адміністративної системи соціалізму. Характеристика необхідності зміни адміністративно-командної системи. Типи формування ринкової економіки: класичний та інверсійний. Трансформаційні потоки у структурі ринкового трансформування.

ТЕМА 6. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОЇ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Інституціональні складові трансформаційних процесів. Характеристика інститутів. Підсистеми інституціональної системи: формальну і неформальну. Сутність інституціональних змін.

Роль і функції держави у постсоціалістичних трансформаціях. Функції держави: управління та упорядкування суспільного життя. Інституціональне середовище влади. Поняття влади та держави. Мета постсоціалістичних трансформацій. Сутність соціально-орієнтованої економіки. Економічні функції соціальної держави.

Реформування системи власності. Причини необхідності реформування державної власності. реформування суспільної системи України за неокласичною теорією та теоремою Коуза. Поняття власності та приватної власності. Корпорація як основна форма організації виробництва. Сутність акціонерних корпорацій.

Проблеми саморегулювання у трансформаційній економіці. Сутність саморегуляції. Саморегулювальні структури та мета їх створення. Завдання та форми організацій саморегулювання.

II. Змістовий модуль

Засади, напрями економічної трансформації соціальної системи в сучасну ринкову

ТЕМА 7. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Проблеми формування економічної політики. Наукові погляди на економічну політику: В. Ойкена, кейнсіанців, Е. Аткинсона і Д. Стігліца, представників Лондонської економічної школи. Призначення економічної політики. Суб'єкти економічної політики. Теорії державного втручання в економічні відносини на макрорівні: кейнсіанська концепція макроекономічної політики, лівокейнсіанська економічна політика, неокласичний напрям економічної теорії. Соціально-економічна природа держави в трансформаційній економіці.

Цілі економічної політики та їх класифікація. Методи досягнення цілей економічної політики: процедура, вибір, цілепокладання. Положення наукової теорії раціонального вибору. Концепції, що розкривають принципи визначення процедури прийняття рішень за В. Парето, Дж. Хікса і К. Ерроу та Дж. Стігліцом. Цілі економічної політики. Економічний зміст глобальних, стратегічних та тактичних цілей. Пріоритетні стратегічні цілі перехідного періоду.

Концептуальні моделі переходу до ринкової системи господарювання: неоінституціоналізм, неокласична модель, сучасна монетаристська концепція, посткейнсіанство. Концептуальні варіанти трансформації постсоціалістичної економіки: шокотерапія та градуалізм. Постулати «Вашингтонського консенсусу». Стратегія градуалістської моделі трансформації. Підходи до економічної трансформації: «гетеродоксальний» та інституціональний.

ТЕМА 8. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Теорія трансформації відносин власності. Підходи до оцінки трансформації відносин власності: формаційний, постіндустріальний та інституціонально-правовий. Структурні елементи власності. Характеристика власності та реалізації власності. Сутність теорії постіндустріального суспільства. Течії постіндустріальної теорії: техніцистські теорії, теорії соціалізації капіталізму, теорії інформаційного суспільства, теорії «суспільства знань». Види інтелектуальної власності в постіндустріальній теорії. Об'єкт інтелектуальної власності та його особливості. Сутність інституціональної теорії трансформації прав власності.

Роздержавлення як основа формування нової системи відносин власності у змішаній економіці. Сутність та необхідність роздержавлення. Поняття денационалізації, демонополізації, диверсифікації, індивідуалізації в умовах роздержавлення. Типи підприємницької діяльності: дрібний бізнес, спільне підприємництво та держава. Ієрархія підприємництва: приватна особа, колектив, держава, змішаний бізнес. Види підприємництва за формами

власності та організації господарювання. Напрями змін у формах власності: приватизації та демократичної еволюційної зміни наявних форм без створення нових.

ТЕМА 9. НЕОБХІДНІСТЬ ТА СУТНІСТЬ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Приватизація: її шляхи та етапи. Порівняльна характеристика роздержавлення та приватизації. Підходи до приватизації у західних країнах. Способи приватизації великих та середніх підприємств. Критерії проведення приватизації в Україні. Власники у результаті процесів роздержавлення та приватизації в Україні. Ініціатори та учасники приватизації. Види (способи) приватизації. Етапи приватизації. Об'єкти, які підлягають приватизації. Постсоціалістична та постіндустріальна моделі приватизації.

„Ефективний власник” як інструмент і результат трансформації відносин власності. Поняття „ефективного власника”. Шкала ефективності власності. Ефективність державної власності у соціалізмі, в ліберальній економіці та у неокласиків. Сутність «ефективного власника» на мікрорівні та на макрорівні. Сутність концепції «ефективного власника».

ТЕМА 10. СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА

Первісне нагромадження капіталу. Характеристика процесу первісного нагромадження капіталу. Групи первісного нагромадження капіталу. Групи суб'єктів приватизації. Специфіка формування ринку капіталів у постсоціалістичних країнах. Специфікою функціонування капіталу. Риси капіталу в пострадянських країнах.

Становлення фондових ринків. Етапи розвитку фондового ринку України. Сутність сертифікатної (паперової) приватизації в Україні. Риси українського фондового ринку на початку ХХІ століття. Характеристика фондового ринку України.

Проблеми формування ринків землі та нерухомості. Риси ринків землі та нерухомості. Структура ринку землі та нерухомості. Права власності на нерухомість і землю: володіння, користування та розпорядження. Особливості формування та розвиток ринків землі і нерухомості в постсоціалістичних країнах. Етапи розвитку ринку землі в Україні. Функції держави на ринках землі та нерухомості. Дії державних органів щодо цивілізованого розвитку ринків землі та нерухомості.

Формування системи найманої праці та ринку праці. Сутність найманої праці та ринку праці. Складові ринку праці. Зміни попиту на робочу силу в сучасних ринкових умовах. Характерні риси сучасного економічного розвитку. Формування зайнятості у ринковій економіці та командно-адміністративній. Риси зайнятості в результаті проведених у постсоціалістичних країнах соціально-економічних ринкових реформ. Наслідки зростання безробіття для пострадянських країн. Суб'єктивні та об'єктивні причини зниження заробітної плати в ринковій трансформації у пострадянських країнах.

ТЕМА 11. ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Цілі, функції та інструменти фіскальної політики в умовах системної трансформації економіки. Моделі здійснення фіскальної політики. Бездефіцитність бюджету. Характеристика фіскальної політики та її види.

Використання податкових інструментів у фіскальній політиці. Групи принципів оподаткування. Види податкових систем. Елементи політики автоматичних стабілізаторів.

Дефіцит бюджету і способи його покриття. Дискреційна фіскальна політика. Структура державних видатків. Трансфертні платежі. Форми державної фінансової підтримки.

Монетарна політика та особливості її реалізації в Україні. Монетарні інструменти в економічній політиці. Етапи розвитку монетарної політики в Україні.

ТЕМА 12. ЗАЙНЯТІСТЬ, ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Зайнятість як функція суспільного виробництва та форма відповідності пропозиції робочої сили і попиту на неї. Суть трансформації соціально-трудових відносин. Форми зайнятості. Сутність транзитивна модель ринку праці.

Безробіття як макроекономічна проблема сучасної економіки. Чинники формування безробіття. Показники для вимірювання безробіття. Групи безробіття.

Доходи населення та їх складові. Основні джерела та види доходів населення. Сутність мінімальної заробітної плати.

Диференціація доходів населення. Чинники диференціації доходів населення. Показники диференціації населення за доходами (витратами).

Рівень життя населення, його складові та індикатори. Категорії рівня життя населення. Індекс людського розвитку. Система індикаторів рівня життя. Показники рівня життя населення. Форми бідності.

Соціальна політика держави в умовах системної трансформації суспільства. Суб'єкти та об'єкти соціальної політики. Функції соціальної політики. Складові соціального захисту. Види державної соціальної допомоги. Напрями соціальної політики української держави.

**Тематичний план дисципліни
«Трансформаційна економіка (Перехідна економіка)»
(денної форми навчання)**

Тема або розділ	Кількість годин для форм навчання і денна/заочна					Форма семестрового контролю
	Всього	Лекції	Семінари	Практична (лабораторна робота)	Самостійна робота	
Теорії трансформаційних станів економіки	4	2	2	-	-	Диф. залік
Сутність неокласичного напряму економічної науки	4	-	-	-	4	
Трансформаційні стани економічних систем	3	2	1	-	-	
Епоха індустріалізації в країнах Європи та Америки	4	-	-	-	4	
Соціальні складові сучасного постіндустріалізму	3	2	1	-	-	
Формування постеконічного суспільства у розвинених країнах та країнах, що розвиваються	4	-	-	-	4	
Соціальні форми трансформації суспільства	3	2	1	-	-	
Сутність соціально-орієнтованої економіки Швеції та механізм формування середнього класу в Україні	4	-	-	-	4	
Передумови та цілі системної трансформації соціалізму	3	2	1	-	-	
Сутність тіньової економіки у централізовано-керованій економічній системі	4	-	-	-	4	
Інституціональні основи системної постсоціалістичної трансформації	4	2	2	-	-	
Мотиваційна система в трансформаційній економіці	4	-	-	-	4	
Економічна політика в умовах постсоціалістичної трансформації	4	2	2	-	-	

Сутність та структура „Вашингтонського консенсусу”	4	-	-	-	4
Методи та інструменти трансформації відносин власності	3	2	1	-	-
Сутність державної та приватної власності в трансформаційній економіці	4	-	-	-	4
Необхідність та сутність приватизації в умовах трансформаційної економіки	3	2	1	-	-
Перспективи приватизаційного процесу в Україні	4	-	-	-	4
Становлення ринку факторів виробництва	4	2	2	-	-
Роль капіталістів в сучасних трансформаційних умовах та сутність сучасної системи реєстрації прав на землю та об’єкти нерухомості	4	-	-	-	4
Фіскальна та монетарна політика як складові фінансової стабілізації в трансформаційній економіці	4	2	2	-	-
Особливості оподаткування державних та приватних підприємств та шляхи фінансового наповнення державного бюджету	4	-	-	-	4
Зайнятість, доходи населення та соціальна політика в умовах ринкових перетворень	4	2	2	-	-
Сутність мінімальної заробітної плати та її роль в умовах трансформаційної економіки та сутність прожиткового мінімуму і структура його нарахування	4	-	-	-	4
Разом	90	24	18	-	48

Протягом вивчення дисципліни на самостійне опрацювання виноситься низка тем, які надають змогу більш детально вивчити зміст курсу, у зв'язку з тим, що самостійна робота студента – це основний спосіб оволодіння навчальним матеріалом. З одного боку, вона збільшує студентам час, вільний від обов'язкових занять, що дає їм можливість ефективніше використовувати бюджет свого часу, з іншого – спонукає студентів до формування в собі таких рис, як само дисциплінованість, наполегливість, відповідальність тощо. Усе це створює передумови для кращого засвоєння знань та отримання навичок, передбачених навчальною програмою дисципліни.

Семінарські заняття з даної дисципліни проводяться як на денній, так і на заочній формі навчання. Метою семінарських занять є здійснення викладачем поточного контролю рівня засвоєння студентами навчального матеріалу дисципліни. Для цього застосовується усне опитування студентів теоретичного матеріалу та письмове опитування за допомогою розв'язування практичних завдань з окремих тем дисципліни. Під час семінарських занять застосовується також модульний контроль, тобто перевірка рівня засвоєння навчального матеріалу окремих модулів дисципліни.

Під час використання літературних джерел слід барит до уваги, що всі вони, як правило, різняться за логічною побудовою навчального матеріалу, визначенням макроекономічних категорій, концептуальною спрямованістю, аббревіатурою тощо. У зв'язку з цим, доцільно віддавати перевагу навчальним та навчально-методичним посібникам. Проте слід мати на увазі, що літературні джерела з часом застарівають. Тому лише в лекціях викладач може оперативно висвітлювати останні зміни в теорії та практиці економічної політики.

Підсумкова тека.

Контроль знань проводиться у формі опитування, дискусій, захисту реферативних робіт та письмових контрольних робіт за допомогою тестових завдань.

За кожний змістовий модуль виставляється оцінка:

A – 5	D – 3,5	FХ - 2
B – 4,5	E - 3	F - 1
C – 4		

На диференційований залік виносяться теми, що були предметом вивчення на лекційних і семінарських модулях та модулях самостійної роботи.

ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ДО ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ „ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА (ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”

Тема 1. Теорії трансформаційних станів економіки

Теоретичні концепції перехідної економіки ґрунтуються на неокласичній концепції загальної конкурентної рівноваги, яку було започатковано Л. Вальрасом, В. Парето та іншими представниками неокласичного напрямку економічної науки. Ідеалізована модель такої системи використовується як порівняльний еталон для аналізу проблем функціонування реальної економічної системи.

Висхідними принципами аналізу гіпотетичної моделі загальної рівноваги є «методологічний індивідуалізм», що базується на припущенні про раціональність поведінки індивідів, та принцип оптимізації економічної діяльності суб'єктів господарювання. **Основними питаннями для даної моделі** є умови існування стану загальної рівноваги, одиничність чи множинність рівноважних станів, а також його стабільність.

Основними обмеженнями неокласичної теорії загальної рівноваги є статичність аналізу та надмірна абстрагованість від реально існуючих детермінант (аналіз сфери обміну, концепція економічної людини тощо).

У подальшому теорія загальної рівноваги зумовила формування **нормативної економічної теорії добробуту**. Основні результати цих досліджень узагальнено у дві фундаментальні теореми. **Перша теорема** стверджує, що за певних умов конкурентні ринки призводять до розподілу ресурсів з певною особливістю: не існує такого перерозподілу ресурсів, а отже, неможливі такі зміни у виробництві та споживанні, щоб підвищення добробуту одного суб'єкта господарювання відбулося не за рахунок іншого. Таке розміщення ресурсів дістало назву парето-ефективного (або парето-оптимального) на честь відомого італійського економіста-соціолога Вільфредо Парето.

Друга теорема полягає у тому, що кожна точка на кривій утилітарних можливостей може досягатися конкурентною економікою за умови здійснення правильного розподілу ресурсів, який має відповідати таким умовам: гранична норма заміщення в споживанні між двома благами має бути однаковою для всіх споживачів; гранична норма технічного заміщення має бути однаковою в усіх виробничих процесах; гранична норма трансформації будь-яких двох благ має дорівнювати граничній нормі заміщення у споживанні цих благ.

Сутність перехідного стану економічної системи, згідно з формальною неокласичною теорією, яку було засновано на моделі загальної рівноваги, полягає в переході від одного рівноважного стану до іншого.

На противагу неокласичному підходу трактування перехідних процесів було **обґрунтовано концепцію трансформації економічної системи**, яка ґрунтується на тезі про безперервність економічних перетворень у суспільстві та залежності результатів перетворень від їх розвитку. Фундаментально відмінний методологічний підхід, побудований на основі

принципово нових методів аналізу, дозволив сформулювати критерії оцінки характеру функціонування економічної системи та висновки стосовно оптимізації трансформаційних процесів.

Фундаментальні основи транзитології відображають концептуальні положення марксистської теорії суспільно-економічних формацій, у рамках якої вперше було поставлено питання щодо необхідних та достатніх умов зміни одного економіко-політичного устрою на інший.

Характерною рисою розвитку економічної системи, на думку кейнсіанців, є її ендогенна (внутрішньо притаманна) нестабільність. Ринкова економічна система функціонує циклічно навіть за відсутності екзогенних (зовнішніх) детермінант. У цілому, **циклічність розвитку економічної системи зумовлена** невідповідністю структури сукупного попиту і пропозиції, яка формується внаслідок трансформації політичних, соціальних та організаційно-економічних детермінант.

Окремо слід виділити концепцію трансформації централізовано керованої економіки Німеччини після Другої світової війни, розроблену кейнсіанцями Фрайбурзької школи ордолібералів. **В основі цієї концепції** були критичний аналіз монополістичного капіталізму та відповідний пошук шляхів створення економічного порядку, звільненого від пороків приватнокапіталістичних фінансово-промислових груп, що забезпечують собі протекції державної влади.

Інституціональні концепції виходять із базисного припущення про еволюційний характер розвитку економічної системи. Такі припущення ґрунтуються на аналізі базисних детермінант внутрішньої нестабільності ринкового господарства, що зумовлюють як неефективність, так і несправедливість розподілу ресурсів і доходів між суб'єктами господарювання.

У рамках теорії суспільного вибору можна виокремити два альтернативні методологічні підходи до вивчення явищ у цій сфері. Кожний з них зосереджує увагу на різних аспектах процесу визначення економічної політики. **Перший підхід** спирається на припущення про ймовірнісний характер колективного вибору і розглядає його через призму принципу максимізації числа голосів, поданих за той чи інший варіант рішення. **Другий підхід** надає підвищеного значення конкретним аспектам прийняття рішень у політичній сфері, а також інститутам, у рамках яких воно відбувається.

Трансформаційні процеси трактуються через внутрішньо властиві характеристики індивідуалістичного суспільства, що формують свідомість людини через механізми культури і соціальної взаємодії.

ТЕМА 2. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ СТАНИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

До закономірностей, що визначають природу та функції економічних і соціальних систем, слід віднести й циклічність їхнього розвитку. Взагалі поняття **цикл, цикли (коло)** означає сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, що утворюють замкнене коло розвитку протягом певного проміжку часу. **На цій основі було визначене поняття життєвий цикл**

суспільства, який трактувався як період від зародження певної суспільно-історичної системи до її загибелі (або радикального перетворення, отже трансформації).

Будь-яка економічна система має й траєкторію спадного руху, що визначається трьома іншими стадіями:

1. проходження — руйнується цілісність системи, але вона ще зберігається;
2. розпад — система розпадається, але залишаються одиничні явища, які належать до цієї системи;
3. зникнення — зникають і одиничні явища, що характеризують систему, що відійшла в минуле.

Трансформація означає перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чого-небудь.

Деякі вчені виокремлюють дві основні групи концепцій, пов'язаних із дослідженням проблем трансформаційних, процесів. **Перша група** включає теорії, де процеси трансформації є предметом самостійного дослідження — концепція перехідної економіки, теорія капіталістичної трансформації, теорія економічних трансформацій, концепція патоекономіки, теорія циклів, теорія криз і катастроф. **Друга група** використовує підходи, де трансформація розглядається як внутрішня складова процесів глобальної економічної динаміки: еволюційний підхід, інституціональний, діалектико-формаційний, системно-структурний, синергетичний, соціокультурний (цивілізаційний).

Визначають три основні типи трансформацій: 1) одинично-локальні (мікроекономічні внутрішньосистемні); 2) функціональні (макроекономічні внутрішньосистемні); 3) глобальні (міжсистемні).

Науковці вирізняють чотири основних етапи трансформаційного циклу.

1. Етап безпосередньої трансформації, на якому відбувається «прорив форми, подолання адаптованості відтворювального процесу, його порогових значень».

2. Етап інтерформації — «етап нестійкого та невизначеного стану, співіснування між формами».

3. Етап інтоформації — «період набуття нової стійкості, нової форми».

4. Етап посттрансформаційного стану — час, коли визначається «здатність нової системи охопити усі ланки відтворювального процесу, надати йому цілісності та стійкого самовідтворювального руху відповідно до нової мети розвитку».

Зокрема, до концепцій, підґрунтям яких є метод технологічного детермінізму та аналіз структурних зрушень в економіці, виникнення новітніх технологій відносять:

- *концепцію індустріального суспільства* (О. Конт, Дж. Ст. Мілль, Ф. Ліст, Т. Веблен, Р. Хейлбронер, Р. Арон, Ж. Фураст'є та інші);

- *концепції постіндустріального суспільства* (К. Кларк, Д. Белл, Г. Кан, З. Бжезінський та інші), *нового індустріального суспільства* (Дж. Гелбрейт);

- *концепцію третинного сектору* — суспільство послуг (К. Кларк, Ж. Бураст'є);

- *теорії інформаційного* (комп'ютерного, електронного тощо) *суспільства* (Ж.-Ж. Серван-Шрайбер, Й. Масуд, Дж. Несбіт, О. Тоффлер та ін.).

Трансформації економічних систем та суспільств у процесі їх історичного розвитку, уся історія людства поділяється на три періоди: доіндустріальний (X тисячоліття до н. е. — середина XVIII ст. н. е., основа економіки — сільське господарство, у якому зайняте практично усе працездатне населення), індустріальний (остання третина XVIII — остання чверть XX ст.) та постіндустріальний (почався в останній чверті XX ст.).

Доіндустріальний сектор економіки є насамперед видобувним, він базується на сільському господарстві та безперервно зростаючому видобутку корисних копалин. Індустріальний сектор має насамперед характер виробничий, він використовує енергію та машинну технологію для виготовлення товарів. Постіндустріальний визначається як обробляючий та інформаційний. Індустріальний лад, вважає науковець, фактично означає радикальний розрив із доіндустріальною епохою, він є найважливішою умовою становлення постіндустріальної системи. Його характерні риси: видобуток природних ресурсів замінюється виробництвом свідомо запланованих продуктів; масово зростає кваліфікації працівників; основним виробничим ресурсом стає енергія; людина виявляється здатною робити певні локальні технологічні та господарські прогнози.

Постіндустріальне суспільство протиставляється Д. Беллом індустріальному як таке, де виробництво масових стандартних продуктів замінюється системним впливом на навколишнє середовище, унаслідок чого всі сфери людської життєдіяльності стають безпосередньо залежними одна від одної.

Сьогодні вчені визначають, як мінімум, **дві фази життєвого циклу нової, постіндустріальної парадигми**: перша — фаза зародження, припадає на 20—30-ті рр. XX ст., друга — фаза становлення — на останню чверть XX ст. Водночас вони виходять з того, що нова парадигма вбере у себе всі теорії трансформаційного розвитку, які виправдали себе та придатні для передавання наступним поколінням дослідників цього унікального суспільного процесу.

Один із парадоксів становлення постіндустріальної парадигми в науці полягає в тому, що **на початку XX ст. термін «постіндустріальне суспільство» розглядався** не у контексті потреб прогнозу основних рис суспільства, що виникне внаслідок розвитку продуктивних сил індустріального господарства, а як певна протиположність суспільству буржуазному, що може з'явитися в разі відмови від шляху індустріалізації, подальшого промислового розвитку тощо.

Актуальність використання інформаційного підходу до аналізу закономірностей і тенденцій поступального розвитку сучасної економіки, суспільства, визначається низкою чинників, серед яких можна насамперед виокремити такі: стрімке зростання ролі та функцій інформації в економіч-

ному житті сучасного світу, особливо із зародженням науково-технічної революції; невпинне зростання швидкості передавання повідомлень; зростання обсягу інформації, що передається; прискорення обробки інформації; потреби великого капіталу і, насамперед, транснаціональних корпорацій (ТНК); нові підходи до розуміння сутності та внутрішніх важелів розвитку науково-технічної революції.

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ

Суть концепції **людського капіталу** полягає у розумінні зазначеної форми капіталу як результату внутрішньої трансформації самих індивідів під впливом розвитку їх здібностей, навичок, знань тощо. *Людський капітал слід розглядати, по-перше*, як базову основу становлення інтелектуального капіталу, що забезпечує більш глибокий підхід до розуміння поля прояву та реалізації здібностей працівника; *по-друге*, у самому людському капіталі варто виділяти, як мінімум, дві складові: знання, навички, творчі здібності найманих працівників, що зайняті безпосередньо у виробництві товарів і послуг, та рівень інтелектуального потенціалу і підприємницької культури, етики організаторів виробництва — підприємців, менеджерів.

Соціальний капітал можна визначити як систему цілеспрямованих соціальних зв'язків, що виникають на рівні суспільства та на рівні окремого підприємства, фірми і забезпечують таку соціальну організацію відносин між суб'єктами господарської діяльності, основу якої складають взаємодія, довіра, надійність і прозорість у відносинах. **Основними формами існування соціального капіталу** на такому рівні у розвинутих країнах є системи соціального партнерства, патерналізму, пожиттєвого найму, соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Специфічною особливістю функціонування соціального капіталу є його тісна залежність від рівня сформованості у національній економічній системі **капіталу інтелектуального**. Якщо ж інтелектуальна (складна та надскладна) праця не є масовим і необхідним для забезпечення конкуренції в усіх сферах суспільної економічної діяльності явищем, можливості розвитку соціального капіталу значно обмежені, оскільки з боку власників інших форм капіталу — фінансового, фізичного тощо, втрачаються потреба та інтерес до соціального партнерства, прозорості у відносинах із найманими працівниками, знижується рівень соціальної відповідальності бізнесу, та й з боку державних чиновників, особливо у пост-соціалістичних перехідних суспільствах, спостерігається відверте ігнорування думки та позиції зайнятих у виробництві.

Особливості формування інтелектуальної власності, інтелектуального капіталу полягають у тому, що: значну долю процесу виробництва знань складають неречові чинники, які безпосередньо пов'язані зі здатністю носія інтелектуального капіталу до засвоєння та використання набутих знань щодо продукування інтелектуального продукту.

Поява інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу зумовила створення системи поліволодіння, або спільного володіння, цим капіталом усіма спільними інвесторами, незалежно від форми інвестицій.

Основними об'єктами інтелектуальної власності визначаються: літературні, художні твори та наукові праці; виконавча діяльність артистів, фонограми та радіопередачі; винаходи у всіх сферах людської діяльності; наукові відкриття; промислові зразки тощо.

До інтелектуальної власності відносять також специфічні форми промислової власності, такі як винаходи: нові рішення технічних задач та промислові зразки; дизайнерські рішення, що визначають зовнішній вигляд промислових продуктів. Окремі дослідники вирізняють *три основні групи об'єктів інтелектуальної власності*: 1) об'єкти промислової власності; 2) об'єкти авторського права; 3) ноу-хау, інформація, що охороняється власниками як комерційне цінна та закрита.

Кіберлорди — клас власників у інформаційному секторі, які контролюють або сам масив інформації, або матеріальну інфраструктуру, необхідну для її створення, поширення та використання. Зокрема, на думку Роберто Версоли, кіберлорди — це капіталістичний клас, що живе за рахунок ренти. **Особливості ж відносин кооперованих власників** різних факторів виробництва (у даному разі інтелектуального та інших форм капіталу) **полягають у тому**, що традиційна експлуатація праці змінюється тотальною експлуатацією особистості, оскільки масова свобода творчості є незбагненою за умов, коли значна частина дослідників працює на замовлення тих чи інших комерційних або політичних сил.

До головних ознак постеконічного суспільства можна віднести:

- поступовий, еволюційний перехід значної частини суспільства до нової структури цінностей, яка відповідає соціальному порядку, що формується в умовах глобалізації і, відповідно, становлення системи постматеріалістичної мотивації;
- демасифікований характер постеконічного суспільства, який впливає із нової ролі особистості;
- економічні чинники зберігають роль головної рушійної сили соціального прогресу, однак сам соціальний прогрес втілюється у явищах, які вже не мають суто економічної природи;
- зниження ролі традиційних соціальних конфліктів, заснованих на нерівномірному розподілі матеріального багатства;
- глобальність змін і перспектив: людство не повинно більше розглядатися як статична маса, яка підкоряється певним загальним законам, або як сукупність класів, що об'єднуються загальними матеріальними інтересами;
- специфіка формування постеконічного суспільства полягає у виникненні цього типу суспільства як певної замкненої спільності лише у рамках постіндустріальних держав.

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Соціалізація життя виявляється у динамізації процесу засвоєння особистістю певної системи знань, норм та цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства, забезпечувати позитивну та конструктивну спрямованість своїх стосунків із іншими людьми у будь-якій сфері власних інтересів.

Соціалізація економіки виявляється у становленні та розвитку тенденції, а згодом і закономірності, згідно з якою під впливом потреб виробництва значно прискорюється процес засвоєння та використання основними суб'єктами господарювання (у своїх інтересах) специфічної системи знань, норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства загалом.

Поняття ж соціальної держави вперше було введено у науковий обіг ще 1850 р. Лоренцом фон Штайном. І вже тоді роль соціальної держави пов'язувалася із виконанням нею таких завдань, як підтримка рівності у правах усіх суспільних класів та окремих особистостей, сприяння економічному та суспільному прогресу усіх громадян, оскільки, на думку того ж Л. фон Штайна, розвиток одного умовою розвитку іншого, і саме у цьому розумінні йдеться про соціальну державу. У ХІХ ж ст. (80-ті рр.) у Німеччині з'являється й **поняття держави добробуту** (благоденства), розуміння сутності якої було пов'язане із політикою, спрямованою на поліпшення життя усіх громадян.

Розрізняють три основні різновиди держави добробуту.

1. **Позитивна держава соціального захисту** — держава, яка проводить політику, спрямовану на вирівнювання шансів добробуту для всіх громадян, гарантування їм рівних можливостей (наприклад, США).
2. **Держава соціальної безпеки** — гарантуючи рівні можливості усім громадянам, проводить політику створення умов для повної зайнятості та отримання доходів не нижче прожиткового рівня (Велика Британія);
3. **Соціальна держава загального добробуту** — націлює свою соціальну політику на забезпечення повної зайнятості, зменшення диференціації у рівнях доходів громадян, створює для проведення такої політики розгалужену мережу державних та громадянських соціальних служб (наприклад, Швеція).

Класифікація соціальної держави за політичними ознаками

1. **Ліберальна соціальна держава** виходить із необхідності забезпечити рівні соціальні шанси усім громадянам та залишкового принципу фінансування малозабезпечених, стимулюючи тим самим активний пошук роботи останніми.
2. **Консервативна соціальна держава** вважає за доцільне проводити політику рівноваги патерналістських дій влади та використання адресних програм соціальної підтримки різних професійних, майнових груп і прошарків населення країни.
3. **Соціал-демократична соціальна держава** проводить політику

визнання рівних соціальних прав громадян і, відповідно, забезпечення їх однаковими соціальними умовами та пільгами.

Базовими принципами організації соціального ринкового господарства на основі такої концепції виступають: вільне розкриття особистості та відповідальність кожного за результати реалізації власних зусиль і здібностей; витіснення держави з підприємницько-економічної сфери, а також із інших приватних сфер життя; зведення до мінімуму колективістських тенденцій на користь індивідуальної ініціативи.

Система соціальних інститутів, які виникають у ході соціалізації економіки, **забезпечує шлях трансформації виробничих відносин без революцій**, через еволюцію або відмирання старих інститутів, появу нових, адекватних сучасним потребам розвитку, шляхом компромісів, створення ефективних механізмів узгодження та прийняття рішень, спільної участі усіх суб'єктів господарювання у їх реалізації. **Соціалізація економіки передбачає наявність або створення громадянського суспільства** — інституту, необхідного для забезпечення економічної свободи виробників, соціальної справедливості, контролю за прийняттям та виконанням рішень.

Найбільш повнота всебічно концептуальні проблеми **соціальної стратифікації** Й. А. Шумпетер розглядає у таких працях, як «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942р.) та «Історія економічного аналізу». Сам Й. Шумпетер розрізняв **суспільний клас**, як: 1) реальне явище, повнокровну реальність, що існує «незалежно від діяльності дослідників»; 2) як живий організм, істоту, що думає, має відчуття та діє (тобто цілісне, динамічне утворення); 3) як категорію, «зобов'язану своїм існуванням класифікаторській діяльності дослідників».

Будь-яка соціальна трансформація характеризувалася тим, що основні класи попереднього суспільства «втрачали свою ключову роль і швидко сходили до статусу малозначущої соціальної групи».

В. Іноземцев будує свою концепцію соціальної стратифікації постіндустріального суспільства виходячи із твердження про зникнення традиційних класів і, відповідно, традиційної системи суперечностей у суспільстві у зв'язку **із появою нових класів**:

1) вищого, базу якого складають люди, що походять, як правило, з освічених та забезпечених сімей, самі чудово навчені, здатні до творчого мислення та неординарних рішень, сповідують постматеріалістичні цінності та зайняті у високотехнологічних галузях господарства. Вони є власниками або вільно розпоряджаються необхідними їм умовами виробництва;

2) нижчого класу нового суспільства, який рекрутує представників робітничих професій або некваліфікованих іммігрантів, що не мають гарної освіти (вона не входить до розряду значущих для них цінностей). Головним мотивом їх економічної діяльності є матеріальні цінності, вони в основному зайняті у масовому виробництві, сфері послуг або тимчасово безробітні.

Новий середній клас, на думку науковця, **це співтовариство людей**, які увійшли в «інформаційну епоху», отримавши доступ до інформаційних технологій та можливість повною мірою користуватися їх плодами,

внаслідок чого вони радикально змінили спосіб життя та методи своєї роботи.

ТЕМА 5. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЦІЛІ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ

Основою соціалістичного суспільства повинна була стати суспільна (загальнонародна) власність на засоби виробництва. Саме **виробництво має безпосередньо-суспільний характер**, тобто, *по-перше*, відпадає необхідність використовувати опосередковані (товарно-грошові) відносини, як не використовуються вони, наприклад, у сім'ї, де також існують співвласники-виробники. *По-друге*, це означало, що вже у самому виробництві продукт набуває суспільної корисності — настільки «прозорими» є відносини між асоційованими виробниками.

У політичному сенсі Радянський Союз (як і інші соціалістичні країни) був країною **«диктатури пролетаріату»**. Представником інтересів робітничого класу вважалася комуністична партія. Вона була монополістом політичної влади і здійснювала не лише політичне, а й економічне керівництво. Це виявлялось у тому, що п'ятирічні плани соціально-економічного розвитку обов'язково затверджувалися на з'їздах КПРС. Вищі керівні посади, за рідким винятком, обіймали лише члени КПРС. Це стосувалося навіть профспілкових діячів, які у країнах з ринковою економікою є певною опозицією до влади. Хід соціально-економічного розвитку був предметом постійного контролю з боку КПРС. Економічні успіхи чи невдачі керівників завжди діставали відповідну партійну оцінку. Таким чином, згідно з внутрішньою логікою свого саморуку «диктатура пролетаріату» за досить короткий відтинок часу перетворюється на **диктатуру правлячої партії**, потім на диктатуру вузького кола партійних лідерів і, нарешті, на диктатуру однієї особи. Монополія політичної влади зумовлює монополізм в економіці, ідеології, соціальній сфері.

Головним елементом, стрижнем господарського механізму вважалось планування, оскільки саме плани були головним інструментом утілення в життя економічної політики КПРС. **Сутність директивної системи планування** полягала у тому, що центральні органи державного управління, побудовані за принципом ієрархії, доводили планові завдання до нижчих ступенів планової ієрархії у вигляді планових директив, тобто завдань, обов'язкових до виконання. **Головними недоліками директивної системи планування є:** відсутність достатніх стимулів для підвищення ефективності виробництва; обмеження господарської ініціативи підприємств. **Директивна система планування має і свої переваги:** дозволяє сконцентрувати необхідні ресурси для розв'язання нагальних проблем; створює можливості для реалізації повної зайнятості населення (хоча нерідко і оманливої); сприяє зменшенню трансакційних витрат; створює кращі умови для здійснення соціального захисту населення і розв'язання питань соціальної сфери.

Справді широкомасштабні господарські реформи були започатковані економічною реформою 1965 р. Творцем і втілювачем цієї реформи був тодішній Голова Ради Міністрів СРСР А. Косигін. Господарська реформа 1965 р. мала певний позитивний вплив на розвиток економіки. Госпрозрахунок певною мірою сприяв підвищенню рівня виконання планових завдань, але він при цьому не був націлений на стимулювання ефективності виробництва, оскільки мав на меті виконання валових показників. Тому у 1979 р. було здійснено нову спробу реформування економіки у напрямі безповоротної відмови від орієнтації на валові показники. З цією метою встановлювався показник нормативно-чистої продукції, який містив у собі лише новостворену, додану вартість. **Перехід від переважно адміністративних до економічних методів управління розпочався у червні 1987 р., коли було започатковано «перебудову».**

Класичний тип формування ринкової економіки пов'язаний з переходом від аграрного суспільства до індустріального. Розвиток індустріальної системи створює науково-технологічний базис для утвердження ринкових відносин.

Інверсійний тип ринкового трансформування — це формування ринкової системи в умовах індустріального суспільства.

У структурі ринкового трансформування можна виокремити три основні трансформаційні потоки:

- первісне нагромадження капіталу як основоположний процес;
- переструктурування економіки відповідно до нових закономірностей її функціонування;
- соціалізацію економіки як протилежний первісному нагромадженню процес, покликаний пом'якшувати напруженості, породжені двома попередніми процесами.

ТЕМА 6. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ СИСТЕМОЇ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Інститут — це соціальне поняття, що відображає суспільні явища та/або процеси з точки зору сприйняття їх людьми як складовими соціуму, поведінка і дії яких зумовлені звичками, традиціями, способом мислення, ментальністю населення або навіть соціальної групи у процесі життєдіяльності та життєзабезпечення суспільства.

Інституціональна система включає дві підсистеми: **формальну і неформальну**. *Перша* — це законодавче зафіксовані норми і правила, якими люди повинні керуватись у власних діях і у взаємовідносинах між собою. Це те офіційно панівне середовище, в якому перебувають люди, виконуючи функції суспільної та індивідуальної життєдіяльності. Ця підсистема вдосконалюється шляхом реформування економічних структур, через наповнення їх новим змістом відповідно до вимог прогресивного розвитку. *Друга* — це загальноприйняті умовності, звичні норми або кодекси поведінки, опосередковані панівною культурою, мораллю, етичними нормами, звичками тощо. Через неформальну підсистему переломлюється сприйняття і

виконання «правил гри» у взаємодіях з економічними агентами. Вона спирається на стан соціального капіталу, заснований на довірі та діловій репутації учасників взаємодій.

Держава сама по собі є політичним інститутом, отже її першочергова функція зводиться до правового забезпечення захисту прав власності та створення умов для реалізації свобод громадян. З розвитком і вдосконаленням суспільства держава перебирає на себе функції управління та упорядкування суспільного життя. **У сфері управління** суспільними процесами активність держави спрямована на оптимізацію суспільної діяльності людей і максимальне задоволення їхніх потреб. **У сфері упорядкування** держава встановлює і закріплює нормативні правила поведінки людей, які забезпечують найкомфортніші умови їх життєдіяльності. У сучасних умовах держава присутня в усіх сферах життєзабезпечення суспільства, отже є не тільки складовою, а й центральною ланкою системи суспільних відносин.

Держава — це певним чином структурована і організована влада на певній території. Через владу держава конкретизується та інституціоналізується. Інституціональним середовищем влади є народ, тому держава поза владою, народом і територією не існує. Народ існує як сукупність відносно незалежних від держави об'єднань громадян — носіїв певної культури, моралі, ідеології. Держава структурується владою, її гілками, і в такій структуризованості вона є державною владою.

Влада виступає від імені держави, адже це державна влада. Проте держава, на відміну від влади, не має самостійної безпосередньої суб'єктивізації. Особа, що входить до апарату влади, пов'язана з ним корпоративним інтересом, який спирається на конкретну структуру у складному механізмі інституціональної системи влади. Самому механізму структуризації і організації влади притаманний високий рівень суб'єктивізму.

Метою постсоціалістичних трансформацій є розбудова соціально-орієнтованої економіки, заснованої на приватній власності в усіх її різновидах, та особистий інтерес товаровиробника, спрямований на максимізацію прибутку в результаті раціонального використання ресурсів і виробництва необхідних для суспільства благ. **Рушійною силою цієї системи** є максимізація прибутку та примноження грошового багатства економічних агентів.

Економічні функції держави поділяють на 1) внутрішні й 2) зовнішні.

Функції соціальної держави в постсоціалістичній трансформаційній економіці є:

1) функція спрямування розвитку виробництва та обміну шляхом встановлення чітко визначених норм і правил взаємодії економічних агентів та взаємовідносин останніх і держави.

2) інституційне оформлення і регулювання системи відносин власності.

3) забезпечення соціальних пріоритетів в економіці, що здійснюється за допомогою механізмів підпорядкування виробництва, обміну і розподілу

завданням прогресу людини, її всебічного розвитку, інтересам життєзабезпечення усього суспільства.

4) регулювання зовнішньо-економічної діяльності, вирішення гео економічних завдань і забезпечення економічної безпеки.

Реформування власності здійснювалося державними інституціями за згодою і навіть певною мірою під тиском громадськості за принципом орієнтації на аналоги західних економічних систем, без глибокого теоретичного обґрунтування і практичних рекомендацій фахівців стосовно методів управління й координації використання ресурсів в умовах запровадження інституту приватної власності.

У загальнотеоретичному плані відповідь може бути отримана шляхом пристосування добре відомої **теорема Коуза до наших трансформаційних реалій**. Коуз, досліджуючи теоретичні аспекти прав власності стосовно умов приватнокапіталістичної системи, **дійшов висновку**: «Якщо права власності чітко визначені (специфіковані) і транзакційні витрати дорівнюють нулю, то алокація ресурсів (структура виробництва) залишатиметься незмінною незалежно від змін у розподілі прав власності, якщо абстрагуватися від ефекту доходу».

Роздержавлення здійснювалося, в основному, шляхом запровадження інституту сертифікаційної приватизації. Приватизаційні сертифікати були іменними і не підлягали вільній купівлі-продажу як цінний папір, а могли лише обмінюватись на права власності щодо певного об'єкта в установленій державними структурами формі.

Система, заснована на приватній власності, тобто капіталістична система, передбачає право альтернативного використання ресурсу або будь-якого блага на розсуд і ризик самого власника. **Власність** — це відносини, які сформовані у суспільстві з приводу реалізації економічних і юридичних прав на певний об'єкт власності. Власник використовує економічне благо на свій розсуд, і суспільство йому це забезпечує. **Приватна власність** — це приналежність економічного блага індивіду з правом його відчуження з дозволу власника, в тому числі через обмін.

Панівною формою власності в капіталістичній економіці є приватна, яка існує у різних формах, проте ці форми є похідними від приватної, як-то колективна, корпоративна, акціонерна тощо.

Однією з інституціональних складових ринкової економіки є її саморегуляція. Саморегулювання є інституціональною складовою ринку, тим інститутом, який регулює господарську діяльність економічних агентів у конкретній сфері бізнесу шляхом встановлення норм і правил поведінки, а також створює механізми, спрямовані на забезпечення дотримання цих правил. При саморегулюванні **економічні агенти стають активними складовими ринку**, які виконують певні регулятивні функції. **З цією метою створюються організаційні структури**, за якими закріплюються ці функції і які виступають третьою стороною під час транзакційних дій. **Саморегулювальними структурами слід вважати такі**, що перебирають на себе права їх учасників з приводу розроблення системи норм і правил ділової

практики та контролюють дотримання цих правил, розробляють і запроваджують систему санкцій до членів організацій за порушення встановлених правил, формують власну процедуру вирішення спірних питань як всередині асоціації, так і за її межами. **Метою створення саморегулювальних структур** є представництво і захист інтересів членів асоціацій у взаємодії з державою, іншими організаціями та об'єднаннями. За принципом об'єднання, в основі якого є сфера суспільних інтересів, можна вирізнити такі форми організацій: галузеві, у тому числі внутрігалузеві, міжгалузеві об'єднання за використанням однакових технологій просування товарів на ринок споживачів, а також за принципом обов'язковості й добровільності членства.

ТЕМА 7. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Історія економічної політики тісно пов'язана з історією формування і появи класів, а також будь-якої держави. Відповідно, незалежно від типу економічної системи, **головним суб'єктом економічної політики є держава, іншими суб'єктами є політичні, державні та громадські організації, трудові колективи, громадяни.** Тому **економічна політика по своїй сутності є державна економічна політика** — як комплекс економічних цілей і заходів держави щодо управління народним господарством, спрямованих на вирішення довготермінових (стратегічних) та короткотермінових (тактичних) завдань відповідно до інтересів країни або окремих класів і соціальних груп.

У трансформаційній економіці держава є центральною, але не головною інституціонально-політичною ланкою, її централізм пов'язаний з концентрацією на собі всіх основних суперечностей інституціональної системи трансформаційної економіки. Держава є, передусім, центром, де відбувається процес розв'язання цих соціально-економічних суперечностей.

Соціально-економічна природа держави в трансформаційній економіці поєднує в собі три основні якості: *перша* пов'язана з управлінням державною економікою; *друга* — впливає з того, що держава є центральним інститутом, який формує правила поведінки суб'єктів економічних відносин у ринковій економіці; *третья* — формується із зародженням соціальної економіки, коли держава як інститут повинна координувати демократичне регулювання і програмування економічного життя в суспільстві. **Для забезпечення стабільного економічного зростання в період трансформації суспільства потрібно врахувати світогляд суб'єктів економічної діяльності, включаючи моральні якості.** Відсутність останніх створює і створюватиме перепони на шляху до проведення трансформацій у суспільстві через наявність корупції, податкових і митних правопорушень, виробництва неякісної і фальшивої продукції та ін.

У процесі визначення **цілей економічної політики** слід з'ясувати основні поняття і категорії, які є базою теоретичного аналізу, прогнозування

цих цілей і **методів їх досягнення**. До найважливіших відносять: процедуру, вибір, цілепокладання.

В останні роки уряди країн із розвинутою ринковою економікою зосереджують свої зусилля на створенні ефективного механізму для досягнення **двох найважливіших цілей**: нової якості економічного зростання та стримування некерованої інфляції.

Поряд із глобальними цілями сучасної економічної політики, певні політичні сили, уряди країн формують цілу низку стратегічних і тактичних цілей, що визначають основні завдання та напрями соціально-економічного розвитку суспільства на певний період часу.

Економічний зміст стратегічних цілей полягає у визначенні довготривалих найбільш принципових та важливих намірів економічної влади щодо планування виробництва, доходів і витрат бюджету, податкової політики, Інвестицій, динаміки цін, соціального захисту громадян тощо, їх відмінність від глобальних, на наш погляд, полягає в локальнішому характері стратегічних цілей, в обмеженішому часовому, хоча й досить тривалому просторі їх дії.

Формування тривалої економічної політики **на основі глобальних і стратегічних цілей** у соціально-економічній сфері можливо лише за відносно стабільних умов розвитку економіки, а також гарантованих ресурсних можливостей.

Щодо **тактичних цілей**, то з ними ми пов'язуємо короткочасну економічну поведінку, певну лінію економічних дій, що розраховані на відносно короткотерміновий період виходячи із плінної ситуації.

Найпоширеніші **моделі трансформаційної економіки** з позицій основних течій в економічній теорії сформувались у такому вигляді.

1. Неоінституціоналізм: інституціональні зміни самі собою зумовлюють зростання трансакційних витрат, що знижує стимули до підприємницької діяльності та обмежують можливості економічних агентів у прогнозуванні подальшого розвитку.

2. Неокласична модель дає загальні рекомендації всім країнам, які перебувають на етапі перехідної економіки, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку країн. В її основу покладено два принципи: 1) зміни у кредитно-грошовій сфері чинять домінуючий вплив на загальну господарську кон'юктуру; 2) центральні банки можуть регулювати загальну кількість грошей, що обертаються.

3. Посткейнсіанство: за відмови від моделі загальної рівноваги в рамках цього напряму підкреслюється, що економічні процеси здійснюються в реальному часі і їх перебіг значною мірою визначає кінцевий результат. Посткейнсіанці особливо виокремлюють активну роль грошей і відсотка як передатного ланцюга від грошових змінних до реальних.

Найпоширенішими концептуальними варіантами трансформації постсоціалістичної економіки, які спираються на ідеї інституціоналізму, неокласики та посткейнсіанства, **вважаються два: шокотерапія та градулізм**.

Міжнародний валютний фонд як ідеолог «шокової терапії», до якого Україна вступила у 1992 р., фінансує короткотермінові державні програми боротьби з високою інфляцією та загальною валютно-фінансовою нестабільністю. У своїй діяльності він керується базовим принципом обумовленості, згідно з яким країни — члени МВФ можуть отримати кредити за умови, що вони зобов'язуються здійснювати відповідну економічну політику, спрямовану на скорочення бюджетного дефіциту, зниження темпів зростання грошової маси, підвищення відсоткових ставок за кредитами вище рівня інфляції. У своїй політиці ці міжнародні фінансові установи як наукову базу використовували лише один із напрямів західної економічної теорії — лібералізм у його монетариському виконанні. З боку впливових наукових і урядових кіл Заходу реформаторській владі України був нав'язаний саме варіант «шокової терапії» як напрям трансформаційної програми за назвою «Вашингтонський консенсус».

Градуалістська версія трансформації фокусує увагу на її «процесності» і вже цим протистоїть доктрині «шокової терапії» з її орієнтацією на кінцевий пункт «переходу». Трансформація сприймається насамперед як зміни у структурі сукупного пропонування та попиту. Підкреслюється ресурсе- і особливо капіталомісткий характер процесу, його тривалість. Відповідно градуаліст-ська стратегія відводить провідну роль стабілізації виробництва: тільки за стійкого випуску продукції можна забезпечити безупинне надходження ресурсів, необхідних для підтримання рівня і формування структури споживання й інвестицій, створення передумов соціальної адаптації населення в умовах трансформації.

Стандарти «Вашингтонського консенсусу» прописували українцям спрощені завдання економічної політики і зведення її до **трьох постулатів: лібералізації, приватизації і стабілізації** через жорстке формальне планування грошової маси. Така політика спрямована на максимальне обмеження ролі держави як активного суб'єкта економічного впливу і обмеження його функцій контролем за динамікою грошової маси. Домінуючою, центральною складовою «Вашингтонського консенсусу» є завдання формування інституту приватної власності через роздержавлення і швидку приватизацію державної власності, що забезпечило б активну економічну діяльність суб'єктів господарювання у перехідний період.

ТЕМА 8. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Основні підходи до оцінки трансформації відносин власності:

1. формаційний;
2. постіндустріальний;
3. інституціонально-правовий.

Власність, привласнення **характеризує** суб'єктивну приналежність життєвих благ, зумовлює поєднання факторів виробництва. Це відношення має фундаментальний характер. **Реалізація ж власності характеризує її**

соціально-економічні функції, пов'язані з фактичним привласненням благ, розгортанням її у відтворюваль-ному процесі, тобто практичну діяльність (функціонування) суб'єктів привласнення.

Теорія постіндустріального суспільства вживається у вузькому розумінні, коли безпосередньо досліджується третя, вища стадія людської цивілізації, тобто саме постіндустріальне суспільство. У **широкому розумінні** ця теорія вивчає всі стадії цивілізаційного прогресу — доіндустріальну, індустріальну та постіндустріальну, оскільки без широкого підходу не можна розкрити сутність постіндустріального суспільства, його витоки, принципи та суттєві риси.

У 1990-ті роки складається така картина основних течій постіндустріальної теорії.

1. **Техніцистські теорії** у вузькому розумінні майже остаточно втрачають свою популярність. Однак тут стійко фігурує низка досліджень, пов'язаних із закономірностями, тенденціями, прогнозами науково-технічного прогресу і технологічних зрушень.
2. **Теорії соціалізації капіталізму** втрачають популярність; розвиваються радше прикладні дослідження в галузі демократизації відносин власності і керування, нових (що виникають під впливом зростання інформаційних технологій, глобалізації) форм організації і стимулювання діяльності (особливо інноваційної), зайнятості тощо.
3. **Теорії інформаційного суспільства, «суспільства знань» і т. ін.**

Інтелектуальна власність як в історичному (доіндустріальне — індустріальне — постіндустріальне суспільство), так і в логічному аспектах «виводиться» з еволюції родових характеристик відносин власності і в цьому контексті виявляється у **трьох видах**:

1. приватній власності, яка закріплюється патентом чи ліцензією;
2. суспільній власності, об'єктом якої є знання та ідеї, що перебувають у розпорядженні держави чи суспільства та не можуть бути закріплені за будь-ким іншим, навіть на короткий термін;
3. проміжній, «просякуючій» власності, об'єктом якої є інноваційна інформація, яку неможливо захистити на тривалий термін у зв'язку з можливостями імітації.

Об'єкт інтелектуальної власності — інтелектуальний продукт — може розглядатись як політекономічна категорія за наявності у крайньому разі двох умов: коли він стає товаром, об'єктом купівлі-продажу; коли деякі його різновиди перетворюються в самостійний чинник економічного процесу.

Роздержавлення економіки означає зняття з держави функцій прямого господарського управління, передачу відповідних повноважень на рівень підприємств, а також заміну вертикальних господарських зв'язків горизонтальними, що можуть відбуватися й без зміни власників. Таким чином, під роздержавленням розуміють загальний процес переходу від державної економіки до багатоукладної, плюралістичної.

Роздержавлення пов'язане з денаціоналізацією, демонополізацією, децентралізацією, диверсифікацією економіки, а також з її складовими

елементами (орендизацією, корпоратизацією (акціонуванням), комерціалізацією, кредитизацією, персоніфікацією (індивідуалізацією) власності, тобто з певним звільненням держави від функцій прямого, безпосереднього господарського управління виробництвом.

Сутність роздержавлення полягає в такому: відтворення (відновлення) приватної власності; повний або частковий продаж держмайна у власність індивідуалів або колективів; формування широкого прошарку власності як основи стабільності суспільства; відновлення становища трудівника як власника практично в межах будь-якої форми власності; формування за рахунок державної змішаних форм власності; перехід роздержавлених підприємств у власність інших юридичних суб'єктів, у тому числі і приватних.

Особливе значення має розвиток на основі трансформації державної власності підприємницької діяльності (бізнесу), основними типами якої є:

- дрібний бізнес, заснований на особистій приватній власності або оренді;
- спільне підприємництво, що ґрунтується на спільній (колективній) власності у всіх різновидах партнерств та акціонерних товариств;
- у багатьох випадках суб'єктом підприємництва у відповідних формах може і повинна виступати держава.

ТЕМА 9. НЕОБХІДНІСТЬ ТА СУТНІСТЬ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Суттєва різниця між роздержавленням та приватизацією полягає в тому, що роздержавлення зводиться до наділення трудових колективів правомочностями володіння, розпорядження та використання майна підприємств, які є власністю усього народу, тоді як приватизація означає перехід не лише володіння, розпорядження та використання, а й приналежності об'єктів загальнонародної (державної) власності до окремих індивідів та груп осіб, тобто усунення суспільної власності як такої, її перетворення у різні форми приватної власності.

Три основні способи приватизації великих та середніх підприємств:

1. пільговий продаж акцій приватизованого підприємства «інсайдерам» (його менеджменту та рядовим співробітникам);
2. ваучерна приватизація з рівним доступом (приватизація шляхом продажу або видачі ваучерів без спеціальних пільг для адміністрації та співробітників підприємств при їх обміні на акції);
3. державна власність.

Власниками у результаті процесів роздержавлення та приватизації в Україні можуть бути:

1. все населення країни;
2. все доросле населення країни;
3. працівники об'єктів, які приватизуються;
4. спроможні придбати такі об'єкти;

5. ті, хто можуть та хочуть ефективно та відповідально керувати власністю.

Учасники приватизації:

— фізичні та юридичні особи, що бажають набути права власності на засоби виробництва;

— власник майна, що приватизується (що являє орган управління);

— посередники.

Серед можливих **видів (способів) приватизації** вирізняють примусову, стихійну, платну, безкоштовну, сертифікатну, масову, одиничну, шляхом викупу, через аукціони, різноманітні їх поєднання тощо.

Чотири основні етапи приватизації:

1. Передприватизаційний етап (1988—1992 рр.).

2. Етап індивідуальних технологій (1992—1994 рр.).

3. Етап масової приватизації (1995—1998 рр.).

4. Етап індивідуальної грошової приватизації (початок 1999-х рр.).

Із появою трансформаційної економіки, у тому числі в Україні, поняття **«ефективний власник»** має **подвійне значення**. З одного боку, поширеним є погляд, згідно з яким «ефективний власник» ототожнюється з формальним приватним утримувачем великого або контрольного пакета акцій. Це не може не провокувати на формування державних стратегій штучного конструювання «ефективних власників», які насправді з цього ж погляду формальної логіки держави є далеко не ефективними: не сплачують зарплату, податки, переводять за кордон активи і т. ін. З другого боку, «ефективним» вбачається власник як конкретний економічний агент, що прагне до максимізації доходу витрат.

Найефективнішою власністю була б тоді, коли на неї спиралося підприємництво (індивідуальна трудова діяльність, докорпоративні дрібні частки підприємства), а **найменш ефективною власністю** стала б тоді, коли підприємництво, базуючись на ній, досягло б найвищої продуктивності (великі корпоративні підприємства з деперсоніфікованими відносинами власності).

«Ефективний власник» стосовно до окремого підприємства передбачає такий характер взаємодії між основними суб'єктами, причетними до його діяльності, що дозволяє найефективніше використовувати його виробничо-економічний і соціальний потенціал у конкурентній боротьбі з іншими виробничими організаціями на національному і світовому ринках.

Концепція «ефективного власника» містить результати аналізу структури взаємозв'язків і взаємовідносин між підприємствами з різними організаційно-правовими формами, що забезпечує економічній системі максимальний синергетичний ефект. Формується вона і через механізм ринкового саморегулювання (стихійний добір і виживання найбільш ефективних підприємств і визначених типів взаємозв'язків між ними), і через цілеспрямоване непряме мак-рорегулювання (кредитно-фінансова і фіскальна політика), і через організаційно-розпорядницьку діяльність державних органів влади, і через розвиток відповідної економічної і соціальної

інфраструктури, і через формування певних ідеологічних цінностей, культурних норм, традицій тощо. Найважливішим зі складників цієї концепції є проблематика партисипативного управління.

ТЕМА 10. СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА

Первісне нагромадження капіталу, що створює капіталістичні відносини і капіталістичне підприємництво, є **процесом**, який перетворює, з одного боку, засоби виробництва та інші матеріальні цінності в капітал, а з другого — безпосередніх виробників у найманих працівників. Первісне нагромадження капіталу здійснюється в певних формах, через конкретні методи, які доцільно об'єднати у дві групи: економічні та насильницькі (вольові).

Специфіка формування ринку капіталів у постсоціалістичних країнах полягає у тому, що зростання капіталів відбувалося не в результаті закономірних процесів концентрації та централізації капіталу, не в результаті зростання суспільного капіталу у вартісному і в матеріально-уречевленому вираженні, а за рахунок перерозподілу раніше створеного національного ресурсу і багатства через роздержавлення і приватизацію державного й суспільного майна.

Специфікою функціонування капіталу, що також зумовлює особливості розвитку ринку капіталів, є те, що продуктивний капітал у постсоціалістичних країнах залишається за своїм складом «соціалістичним», інакше кажучи, створеним ще за часів соціалізму. Це означає, що значна частка такого капіталу є фізично й морально застарілою. **Характерною рисою капіталу в пострадянських країнах** є також перебування в тіні значної частини цього капіталу, вивіз її тіньовими структурами в інші країни. Специфікою функціонування капіталу на постсоціалістичному просторі є також зрощення влади з капіталом, яке досягло такого рівня, що влада породжує надприбутки капіталу.

Під **фондовим ринком** необхідно розуміти частину фінансового ринку як систему економічних відносин з приводу випуску, розміщення, купівлі-продажу акцій, Інших приватизаційних і похідних цінних паперів.

Етапи створення фондового ринку в Україні:

1. Початок 1990-х років (прийняття відповідних законодавчих актів: Закону Української РСР від 18 червня 1991 р. «Про цінні папери та фондову біржу», Законів України «Про господарські товариства», «Про інвестиційну діяльність», «Про приватизацію майна державних підприємств»);
2. Прийняття Указу Президента України «Про заходи щодо введення до оборотних засобів іменних приватизаційних майнових сертифікатів» від 27 грудня 1994 р., згідно з яким приватизація здійснюється за допомогою депозитних рахунків або у готівковій формі — іменними приватизаційними майновими сертифікатами. Для організації продажу акцій відкритих акціонерних товариств, які почали виникати у процесі приватизації, створювалися центри сертифікатних аукціонів.

3. 1998 р. — етап грошової приватизації, який привів до розвитку і розширення вітчизняного ринку корпоративних цінних паперів. Якщо до 1998 р. частка операцій з цінними паперами була незначною, то після 1998 року характерним для розвитку фондового ринку України було збільшення питомої ваги операцій з цінними паперами і зменшення частки інших операцій.

Фондовий ринок України характеризується низьким рівнем прозорості та ліквідності, через що він ще не став фінансовим інструментом перерозподілу ресурсів тією мірою, якою потребує розвиток економіки.

В Україні з 1992 р. розпочалася приватизація земельних ділянок громадянами країни для індивідуального житлового, гаражного й дачного будівництва, особистого підсобного господарства, фермерського господарства. З 1993 р. ділянки землі продаються для господарсько-підприємницької діяльності. **В Україні існує єдина система державних органів земельних ресурсів. Стосовно об'єктів нерухомості також існує державна система реєстрації нерухомості — інвентаризаційно-правова.** Вона націлена на збір і зберігання інформації в бюро технічної інвентаризації про технічний стан і вартість нерухомості.

Можна стверджувати, що будь-яка нерухомість, а також земля є тими капітальними ресурсами, які являють собою фактори виробництва і чинники зростання вартості.

Дохідність нерухомості й землі посилюється найбільшою розвиненістю прав власності на ці об'єкти. Право володіння дає можливість власнику по своїм бажанням продавати-купувати нерухомість і землю, здавати їх в оренду, закладати, передавати у спадок тощо. Право користування дає можливість різним суб'єктам економіки користуватися землею і нерухомістю через їх оренду, суборенду, лізинг і т. ін. Право розпорядження також дає змогу використовувати різні способи управління й регулювання землею та нерухомістю власником або іншими суб'єктами господарювання, яким надається таке право, з відповідним отриманням певної частки доходу за таку діяльність.

Ринок праці — це організована суспільством система наймання праці в умовах ринкових відносин і опосередкованих зв'язків між суб'єктами економіки. **Складові ринку праці такі:** товар робоча сила в певній кількості і певної якості, ціна товару робоча сила, попит і пропонування. Ці складові мають певні особливості у країнах із трансформаційною економікою. **Характерною рисою сучасного економічного розвитку є формування у постсоціалістичних країнах ефективного попиту на робочу силу, тобто створюється така кількість робочих місць, яка є економічно доцільною в певних галузях, регіонах за певних економічних умов.**

Специфічною рисою зайнятості в постсоціалістичних країнах є розвиток самозайнятості населення. Самозайняті — це особи, які самостійно, за власні кошти організовують власне виробництво і реалізацію товарів і послуг, а також несуть відповідальність за продукцію та послуги.

Ринкова трансформація у пострадянських країнах викликала зниження заробітної плати, що має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. **До об'єктивних причин** можуть бути віднесені такі: зростання взаємної заборгованості між підприємствами у зв'язку із труднощами зі збутом і фінансуванням, що призвело до зростання неплатоспроможності підприємств і розвитку між ними бартерних відносин; різке падіння попиту, низький рівень продуктивності праці також негативно вплинули на рівень оплати праці тощо. **До суб'єктивних причин** падіння рівня заробітної плати відносять: негативну практику в пострадянських країнах зі штучного стримування заробітної плати або взагалі її невиплати з метою забезпечення конкурентоспроможності продукції; помилкову політику в галузі заробітної плати (податковий прес, виплата працівникам зарплати продукцією, яку виробляло підприємство тощо).

ТЕМА 11. ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Фіскальна політика виражає сукупність дій державної влади із забезпечення національної економіки та суспільства необхідними грошовими і матеріальними активами.

В економічній літературі термін «фіскальна» вживається однозначно як «бюджетно-податкова» політика. Однак поняття фіскальної політики ширше, ніж бюджетної, оскільки бюджетна політика пов'язана лише з формуванням і виконанням бюджетів усіх рівнів, цільових загальнодержавних фондів, а фіскальна використовує елементи бюджетної політики для впливу на економічне й соціальне становище у країні.

Реалізація фіскальної політики полягає у мобілізації грошових коштів у централізованому фонді (бюджеті) для виконання покладених на державу суспільне необхідних функціональних обов'язків. Економічна сутність фіскальної політики розкривається в таких її функціях: стимулювальна, регулювальна, розподільна, контрольна, соціальна та інші, залежно від того, якою є мета її проведення.

До пріоритетних **цілей фіскальної політики** слід віднести вирішення питання зростання обсягів виробництва та забезпечення зайнятості населення, подолання економічних диспропорцій, запобігання небажаних змін сукупного попиту, боротьбу з інфляцією та різного роду кризовими явищами.

Основними інструментами фіскальної політики є: податки, які скорочують приватні витрати і внаслідок цього створюють можливість здійснення державних витрат; витрати державних коштів, які спонукають підприємства виробляти певні товари й послуги; трансфертні платежі, що забезпечують певний рівень доходів деяким верствам населення та підприємствам; державні запозичення, що вирішують проблему дефіцитності регулювання фінансових ресурсів у поточному періоді, але ускладнюють її у тривалому періоді.

Моделі здійснення фіскальної політики: американська (ліберальна), німецька (неоліберальна), європейська, шведська, японська.

Види фіскальної політики: дискреційну, стимулювальну, стримувальну та стабілізаційну, які використовують з урахуванням зазначених вище особливостей. Це не означає, що для перехідної економіки можна використати одну з цих фіскальних політик. Навпаки, специфіка трансформаційної економіки України вимагає пошуку власної доктрини фіскальної політики стосовно теперішнього стану економіки.

Інструментами фіскальної політики є регулювання видатків держави, податкових надходжень та платоспроможності населення.

Групи принципів оподаткування:

1. фіскально-бюджетні;
2. політико-економічні;
3. соціально-етичні;
4. принципи, що стосуються правової і технічної сторін оподаткування.

Щодо податкової системи України, то вона поєднала в собі принципи двох податкових систем, найхарактерніших для світової практики — європейської (обкладення обороту у формі податку на додану вартість) та **американської** (прибутковий принцип оподаткування).

Залежно від механізмів її реагування на зміни економічної ситуації фіскальна політика поділяється на політику автоматичних стабілізаторів та дискреційну фіскальну політику (розглядається далі в лекції).

Основними елементами політики автоматичних стабілізаторів, коли зміни відбуваються у системі урядових закупок та чистих податків, виступають прогресивна система оподаткування, система участі у прибутках та система урядових трансфертів, зокрема допомога на випадок безробіття, соціальна допомога та інші соціальні трансферти. Вони дозволяють без додаткового втручання держави, шляхом попередньо визначених і закладених у законодавчо-нормативні акти правил і норм, реагувати на порушення рівноваги, сприяючи її відновленню. **Під дискреційною фіскальною політикою розуміють** свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою зміни національного обсягу виробництва, контролю над інфляцією і прискорення рівня економічного зростання. Слово «дискреційна» означає, що зміни в податках та державних видатках залежать від рішень уряду.

До державних видатків відносять державні закупівлі, трансфертні платежі домогосподарствам, державні витрати на озброєння та послуги державних службовців. **Трансфертні платежі** — це виплати бідним для підтримання рівня життя і платежі за програмами соціального страхування людям похилого віку.

За умов економічної кризи, крім провадження стимулювальної податкової політики, окремі сектори економіки потребують **державної фінансової підтримки**. Зазвичай вона здійснюється у **формі** субсидій, державних інвестицій та державних замовлень.

Монетарна політика — це частина економічної політики, спрямована на досягнення стабільності зайнятості і цін, економічного зростання і балансу зовнішніх платежів за допомогою контролю грошової системи. **Грошова кредитна політика** — сукупність заходів центрального банку, спрямованих на регулювання пропозиції грошей в економіці. **Розробка та реалізація грошово-кредитної політики** — основна функція центрального банку будь-якої держави. **Стратегічною метою монетарної політики** центрального банку повинна бути кінцева мета економічної політики держави — досягнення такого рівня економічного зростання, за якого буде забезпечено високу зайнятість, стабільність цін і зовнішнього курсу грошової одиниці.

У перехідній економіці монетарна політика повинна застосовуватися для збалансування фізичної і монетарної економіки, усунення нестабільності у сфері цін, досягнення відповідності між заощадженнями та інвестиціями, між чистими і валовими інвестиціями, між сферами виробництва і зайнятості.

Монетарну (грошово-кредитну) політику держави (зокрема України) здійснює Національний банк, головним завданням якого є розвиток та підтримання ефективності фінансової стабільності в країні. Тобто стратегічною метою монетарної політики є забезпечення стабільності грошової одиниці.

ТЕМА 12. ЗАЙНЯТІСТЬ, ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Зайнятість — це суспільно корисна діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, що, як правило, дає їм дохід у грошовій або іншій формі. **Суть трансформації соціально-трудових відносин** полягає у поетапній зміні механізмів, що регулюють залучення, поширення і перерозподіл ресурсу праці в економіці, формування ціни праці та інших умов його використання.

Докорінно змінюється розуміння повної зайнятості, виокремлюються поняття ефективною та раціональною зайнятості. **Повна зайнятість** — це така зайнятість, за якої пропозиція робочої сили повністю покривається попитом на неї у суспільному виробництві. **Раціональна зайнятість** передбачає поєднання економічної та соціальної ефективності і передбачає соціальне прийнятний для даного етапу розвитку суспільства рівень безробіття, урахування зростання соціальної напруги в суспільстві зі зростанням кількості вимушено безробітних, економічних можливостей суспільства щодо забезпечення для них мінімальних життєвих стандартів. **Під ефективною зайнятістю** розуміється такий її рівень і структура, які в даний момент забезпечують максимальну економічну віддачу від використання кожної одиниці ресурсу праці.

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Основним чинником безробіття в розвинутих країнах є науково-технічний прогрес і впровадження нових технологій.

Для вимірювання безробіття використовуються абсолютні й відносні показники.

До *основних абсолютних показників* належать:

1. кількість безробітних на рівнях: країна, область, місто, район;
2. кількість безробітних за статево-віковою ознакою, освітою, місцем проживання, соціальним статусом;
3. середня тривалість безробіття в місяцях.

До *основних відносних показників* безробіття належить рівень безробіття, який визначається на початок або на кінець періоду і розраховується у відсотках до трудових ресурсів і до економічно-активного населення.

Доходи населення — грошові й натуральні (у грошовій оцінці) доходи громадян з різних джерел. **Основними джерелами** особистих (індивідуальних) доходів за умов ринкових перетворень і ринкової економіки загалом є: трудова діяльність за наймом; підприємницька діяльність; власність; кошти держави і підприємств, розподільні відповідно належності до певної соціальної групи і категорії персоналу; особисті підсобні господарства.

Цим джерелам відповідають доходи у вигляді (формі): заробітної плати; підприємницького прибутку (доходу); дивідендів, відсотків, орендної плати, доходів від продажу майна; трансфертних платежів (пенсій, стипендій, різного роду допомоги тощо), а також послуг підприємств для своїх працівників у вигляді медичного обслуговування, підвищення кваліфікації, матеріальної допомоги, оплати харчування та ін.;

Диференціація доходів — різниця в рівні доходів різних верств і груп населення, зумовлена відмінностями в оплаті праці, неоднаковим відношенням до засобів виробництва, створеного продукту, економічної та політичної влади тощо.

Показниками диференціації населення за доходами (витратами) є коефіцієнт Джині (коефіцієнт концентрації доходів або витрат), коефіцієнт децильної (квінтильної) диференціації та коефіцієнт фондів. **Децилі** — варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин, **квінтилі** — на п'ять рівних частин.

Рівень життя населення — це забезпеченість населення необхідними матеріальними благами і послугами, рівень їх споживання та ступінь задоволення раціональних потреб.

Умови життя поділяються на умови праці, побуту і дозвілля (відпочинку).

У світовій практиці для характеристики рівня життя населення застосовується такий інтегральний показник, як **індекс людського розвитку (ІЛР)**, що свідчить про перехід до нього як до синонімічного за своїм значенням життєвому рівню і є відображенням об'єктивних процесів переорієнтації цінностей у міжнародному співтоваристві. ІЛР вирізняється простотою обчислення, універсальністю, статистичною доступністю,

зручністю для міжнародних порівнянь, однак він не повністю охоплює всі основні складові рівня життя. **ІЛР включає індикатори лише трьох аспектів життя:** матеріальне забезпечення (національний дохід або валовий внутрішній продукт на душу населення); демографічна ситуація (тривалість життя); рівень освіти (сукупна частка тих, хто навчається в навчальних закладах, і рівень грамотності дорослого населення), що обмежує можливості його використання для всебічного аналізу рівня життя населення.

Система індикаторів рівня життя населення: економічні, соціальні, демографічні.

Розрізняють прожитковий мінімум фізіологічний і соціальний. *Перший* передбачає задоволення лише основних фізіологічних потреб. *Другий* має забезпечувати значно вищий рівень споживання, оскільки включає також мінімальний набір товарів та послуг, необхідних для задоволення духовних і соціальних потреб. **В Україні прожитковий мінімум визначається** як вартісна величина набору продуктів харчування, достатніх для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Тобто він є соціальним прожитковим мінімумом, а отже, і соціальним орієнтиром для соціальної політики держави.

Для характеристики бідності розрізняють такі її форми: об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну.

Відповідно до обраних критеріїв бідності здійснюються розрахунки масштабів і рівня бідності. Масштаби бідності — загальна кількість населення (домогосподарств, сімей), визнаного бідним згідно з прийнятими критеріями. **Рівень бідності** — частка населення (домогосподарств, сімей), яке визнається бідним згідно з прийнятими критеріями, у загальній кількості населення (домогосподарств, сімей).

Головною метою системних трансформаційних перетворень є підвищення добробуту і якості життя населення шляхом розбудови демократичної соціально орієнтованої ринкової системи.

Основним суб'єктом соціальної політики, як і будь-якої політики, є держава. Суб'єктами соціальної політики є й безпосередньо люди, які водночас як працездатне й непрацездатне населення — важливі **об'єкти соціальної політики.**

Сутність **соціальної політики** за будь-якої економічної системи розкривається в її **функціях:** економічній, розподільній, захисній, ідеологічній. Основна функція соціальної політики держави у трансформаційній економіці — захисна функція. Соціальний захист — комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах.

Основними складовими соціального захисту є державні соціальні гарантії, державна соціальна допомога і державне соціальне страхування.

Змістовий модуль 1

Тема: Теоретичні аспекти трансформаційної економіки

Лекційні модулі:

1. Теорії трансформаційних станів економіки.
2. Трансформаційні стани економічних систем.
3. Соціальні складові сучасного постіндустріалізму
4. Соціальні форми трансформації суспільства.
5. Передумови та цілі системної трансформації соціалізму.
6. Інституціональні основи системної постсоціалістичної трансформації.

Семінарські модулі:

1. Теорії перехідної економіки.
2. Основні форми та етапи розвитку трансформаційних станів економічних систем.
3. Основні напрями дослідження процесів трансформації економічної системи капіталізму.
4. Сутність індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства.
5. Основні моделі розвитку соціалізації економіки та соціальної держави.
6. Інституціональні складові трансформаційних процесів.
7. Роль і функції держави у постсоціалістичних трансформаціях.
8. Реформування системи власності.

Практичні модулі: не передбачені.

Лабораторні модулі: не передбачені.

Плани семінарських занять

Семінарське заняття № 1. Теорії трансформаційних станів економіки (2 години).

1. Теорії перехідної економіки.
2. Теорії трансформації капіталізму.

Література:

1. Геєць В. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії // Економіка України. – 2005. - № 5. – С.4-17.
2. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 1997.
3. Нельсон Р., Унтер С. Эволюционная теория экономических изменений: Пер. с англ. – М.: Дело, 2002.
4. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
5. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. – 2004. - № 5. – С. 4-13.

Семінарське заняття № 2. Трансформаційні стани економічних систем. Соціальні складові сучасного постіндустріалізму (2 години).

1. Основні форми та етапи розвитку трансформаційних станів економічних систем.
2. Основні напрями дослідження процесів трансформації економічної системи капіталізму.
3. Сутність індустріального суспільства.
4. Постіндустріальне суспільство: суть, ознаки та особливості.
5. Сутність інформаційного суспільства.
6. Сутність людського, соціального та інтелектуального капіталу.
7. Основні тенденції трансформації системи відносин власності.
8. Проблеми визначення сутності постеконічного суспільства.

Література:

1. Бузгалин А.В. Теории социально-экономических трансформаций: Прошлое, настоящее и будущее экономик «реального социализма» в глобальном постиндустриальном мире: Учебник. – М.: ТЕИС, 2003.
2. Ивлева Г. Трансформация экономической системы: обзор концепций и контуры общей теории // Общество и экономика. – 2003.
3. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 1997.
4. Черепніна О.І. Взаємозумовленість трансформаційних процесів і розвитку світового господарства // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 1. – С. 92-99.
5. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003.

Семінарське заняття № 3. Соціальні форми трансформації суспільства. Передумови та цілі системної трансформації соціалізму (2 години).

1. Основні моделі розвитку соціалізації економіки та соціальної держави. Трансформація соціальної стратифікації суспільства.
2. Економічна теорія соціалізму та її політична детермінанта.
3. Соціально-економічна сутність централізовано керованої економічної системи.
4. Господарські реформи як спроби вдосконалення централізовано керованої економічної системи.
5. Необхідність, сутність і цілі соціально-економічної трансформації командно-адміністративної системи соціалізму.

Література:

1. Алушко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч. посіб. – Л.: Вид центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001.
2. Бальцерович Л. Соціалізм, капіталізм, трансформація: почерки на рубежі епох / Пер. с пол. – М.: Наука, 1999.
3. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К., 2001.

4. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства. – К.: КНЕУ, 2002.
5. Соціальні трансформації: міжнародний та соціальний досвід: Монографія / За ред. д-ра економ.наук, проф. В.М. Новикова. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003.
6. Трансформаційна економіка: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2008. – 368 с.
7. Соціальні трансформації: міжнародний та соціальний досвід: Монографія / За ред. д-ра економ.наук, проф. В.М. Новикова. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003.

Семінарське заняття № 4. Інституціональні основи системної постсоціалістичної трансформації (2 години).

1. Інституціональні складові трансформаційних процесів.
2. Роль і функції держави у постсоціалістичних трансформаціях.
3. Реформування системи власності.
4. Проблеми саморегулювання у трансформаційній економіці.

Література:

1. Архангельські Ю., Алексєєва А., Родзієвський О. Про вибір форм власності в контексті економічної ефективності приватизації в Україні // Економіка України. – 2005. - № 1.
2. Бузгалин А.В., Колчанок А.И. Закономерности и модели переходной экономики // Вестник МГУ. Сери 6. Экономика. 1996. - № 1. – С.22-46.
3. Бузгалин А.В. Теории социально-экономических трансформаций: Прошлое, настоящее и будущее экономик «реального социализма» в глобальном постиндустриальном мире: Учебник. – М.: ТЕИС, 2003.
4. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К., 2001.
5. Трансформаційна економіка: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2008. – 368 с.

Модуль самостійної роботи

Література до завдань модулів самостійної роботи дивіться у списках джерел до лекцій та семінарських занять

Завдання 1. Підготувати додаткові питання до теми 1 „Теорії трансформаційних станів економіки”:

1. Сутність неокласичного напрямку економічної науки.

Завдання 2. Підготувати додаткові питання до теми 2-3 „Трансформаційні стани економічних систем. Соціальні складові сучасного постіндустріалізму”:

1. Епоха індустріалізації в країнах Європи та Америки.
2. Формування пост економічного суспільства у розвинених країнах та країнах, що розвиваються.

Завдання 3. Підготувати додаткові питання до теми 4-5 „Соціальні форми трансформації суспільства. Передумови та цілі системної трансформації соціалізму”:

1. Сутність соціально-орієнтованої економіки Швеції.
2. Механізм формування середнього класу в Україні.
3. Сутність тіньової економіки у централізовано-керованій економічній системі.

Завдання 4. Підготувати додаткові питання до теми 6 „Інституціональні основи системної постсоціалістичної трансформації”:

1. Мотиваційна система в трансформаційній економіці.

Підсумкова тека.

I. Опитування студентів за I модулем.

II. Дискусія.

III. Захист рефератів.

1. Етапи трансформаційного циклу.
2. Періоди трансформації економічних систем та суспільств.
3. Сутність економічної теорії добробуту.
4. Трансформація системи функціонування капіталістичного суспільства.
5. Сутність теорії суспільного вибору.
6. Фундаментальні основи транзитології.
7. Життєвий цикл суспільства та фази його існування.
8. Трансформація та її типи.
9. Теоретичні основи постіндустріального суспільства.
10. Сутність інформаційного підходу в сучасній економіці.
11. Концепція людського капіталу.
12. Структура постекономічного суспільства.
13. Сутність соціалізації економіки на макрорівні.
14. Соціальна держава та її види.
15. Класифікація соціальної держави.
16. Структура соціального капіталу.
17. Особливості формування інтелектуального капіталу.
18. Інтелектуальна власність: її об'єкти та форми.
19. Моделі соціального ринкового господарства.
20. Соціальна стратифікація постіндустріального суспільства.
21. Форми прояву політичної монополії в централізовано керованій економічній системі.
22. Сутність директивної системи планування.
23. Господарські реформи та напрями їх реалізації.
24. Структура ринкового трансформування.
25. Система соціальних інститутів.
26. Особливості розвитку класової структури суспільства.
27. Реформування системи власності.
28. Проблеми саморегулювання у трансформаційній економіці.

Змістовий модуль 2

Тема: Засади, напрями економічної трансформації соціальної системи в сучасну ринкову

Лекційні модулі:

1. Економічна політика в умовах постсоціалістичної трансформації.
2. Методи та інструменти трансформації відносин власності.
3. Необхідність та сутність приватизації в умовах трансформаційної економіки.
4. Становлення ринку факторів виробництва.
5. Фіскальна та монетарна політика як складові фінансової стабілізації в трансформаційній економіці.
6. Зайнятість, доходи населення та соціальна політика в умовах ринкових перетворень

Семінарські модулі:

1. Проблеми формування економічної політики.
2. Теорія трансформації відносин власності.
3. Роздержавлення як основа формування нової системи відносин власності у змішаній економіці.
4. Приватизація: її шляхи та етапи.
5. Первісне нагромадження капіталу.
6. Проблеми формування ринків землі та нерухомості.
7. Цілі, функції та інструменти фіскальної політики в умовах системної трансформації економіки.
8. Використання податкових інструментів у фіскальній політиці.
9. Зайнятість як функція суспільного виробництва та форма відповідності пропозиції робочої сили і попиту на неї.
10. Безробіття як макроекономічна проблема сучасної економіки.
11. Доходи населення та їх складові.
12. Диференціація доходів населення.

Практичні модулі: не передбачені.

Лабораторні модулі: не передбачені.

Плани семінарських занять

Семінарське заняття № 5. Економічна політика в умовах постсоціалістичної трансформації (2 години).

1. Проблеми формування економічної політики.
2. Цілі економічної політики та їх класифікація.
3. Концептуальні моделі переходу до ринкової системи господарювання.

Література:

1. Браун Г.Г. Рыночное хозяйство и Вашингтонский консенсус // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2004. - № 8. – С. 40-44.

2. Кучуков Р., Савка А. Экономическая политика: институциональный подход // Вопросы экономики. – 2004. - № 4. – С. 5-24.
3. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. – К.: Вища шк., 2003.
4. Радіонова І. Макроекономіка та економічна політики. – К.: Таксон, 1996.
5. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

Семінарське заняття № 6. Методи та інструменти трансформації відносин власності. Необхідність та сутність приватизації в умовах трансформаційної економіки (2 години).

1. Теорія трансформації відносин власності.
2. Роздержавлення як основа формування нової системи відносин власності у змішаній економіці.
3. Приватизація: її шляхи та етапи.
4. „Ефективний власник” як інструмент і результат трансформації відносин власності.

Література:

1. Архангельський Ю., Алексєєва А., Родзієвський О. Про вибір форм власності в контексті економічної ефективності приватизації в Україні // Економіка України. – 2005. - № 1.
2. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії: Монографія / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К.: КНЕУ, 2003.
3. Нельсон Р., Унтер С. Эволюционная теория экономических изменений: Пер. с англ. – М.: Дело, 2002.
4. Перехідна економіка. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Під керівництвом Гейця В. М.— К., Наукова думка, 2001. — 340 с.
5. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

Семінарське заняття № 7. Становлення ринку факторів виробництва (2 години).

1. Первісне нагромадження капіталу.
2. Становлення фондових ринків.
3. Проблеми формування ринків землі та нерухомості.
4. Формування системи найманої праці та ринку праці.

Література:

1. Завіновська Г.П. Економіка праці: Навч.посіб. – К.: КНЕУ, 2003.
2. Кучуков Р., Савка А. Экономическая политика: институциональный подход // Вопросы экономики. – 2004. - № 4. – С. 5-24.
3. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 1997.

4. Перехідна економіка. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Під керівництвом Гейця В. М.— К., Наукова думка, 2001. — 340 с.
5. Трансформаційна економіка: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. — К.: КНЕУ, 2008. — 368 с.
6. Ходзінський К. Сучасний стан праці в Україні та проблеми її інтенсивності // Економіка України. — 2004. - № 8. — С. 57-62.

Семінарське заняття № 8. Фіскальна та монетарна політика як складові фінансової стабілізації в трансформаційній економіці (2 години).

1. Цілі, функції та інструменти фіскальної політики в умовах системної трансформації економіки.
2. Використання податкових інструментів у фіскальній політиці.
3. Дефіцит бюджету і способи його покриття.
4. Монетарна політика та особливості її реалізації в Україні.

Література:

1. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії: Монографія / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. — К.: КНЕУ, 2003.
2. Завіновська Г.П. Економіка праці: Навч.посіб. — К.: КНЕУ, 2003.
3. Кучуков Р., Савка А. Экономическая политика: институциональный подход // Вопросы экономики. — 2004. - № 4. — С. 5-24.
4. Перехідна економіка. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Під керівництвом Гейця В. М.— К., Наукова думка, 2001. — 340 с.
5. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. — К.: Вища шк., 2003.
6. Радіонова І. Макроекономіка та економічна політики. — К.: Таксон, 1996.
7. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. — К.: КНЕУ, 2006. — 612 с.

Семінарське заняття № 9. Зайнятість, доходи населення та соціальна політика в умовах ринкових перетворень (2 години).

1. Зайнятість як функція суспільного виробництва та форма відповідності пропозиції робочої сили і попиту на неї.
2. Безробіття як макроекономічна проблема сучасної економіки.
3. Доходи населення та їх складові.
4. Диференціація доходів населення.
5. Рівень життя населення, його складові та індикатори.
6. Соціальна політика держави в умовах системної трансформації суспільства.

Література:

1. Алушко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч.посіб. – Л.: Вид центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001.
2. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства. – К.: КНЕУ, 2002.
3. Завіновська Г.П. Економіка праці: Навч.посіб. – К.: КНЕУ, 2003.
4. Перехідна економіка. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Під керівництвом Гейця В. М.— К., Наукова думка, 2001. — 340 с.
5. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
6. Ходзінський К. Сучасний стан праці в Україні та проблеми її інтенсивності // Економіка України. – 2004. - № 8. – С. 57-62.

Модуль самостійної роботи

Література до завдань модулів самостійної роботи дивіться у списках джерел до лекцій та семінарських занять

Завдання 1. Підготувати додаткові питання до теми 7 „Економічна політика в умовах постсоціалістичної трансформації”:

1. Сутність та структура „Вашингтонського консенсусу”.

Завдання 2. Підготувати додаткові питання до теми 8-9 „Методи та інструменти трансформації відносин власності. Необхідність та сутність приватизації в умовах трансформаційної економіки”:

1. Сутність державної та приватної власності в трансформаційній економіці.
2. Перспективи приватизаційного процесу в Україні.

Завдання 3. Підготувати додаткові питання до теми 10 „Становлення ринку факторів виробництва”:

1. Роль капіталістів в сучасних трансформаційних умовах.
2. Сутність сучасної системи реєстрації прав на землю та об’єкти нерухомості.

Завдання 4. Підготувати додаткові питання до теми 11 „Фіскальна та монетарна політика як складові фінансової стабілізації в трансформаційній економіці”:

1. Особливості оподаткування державних та приватних підприємств.
2. Шляхи фінансового наповнення державного бюджету.

Завдання 5. Підготувати додаткові питання до теми 12 „Зайнятість, доходи населення та соціальна політика в умовах ринкових перетворень”:

1. Сутність мінімальної заробітної плати та її роль в умовах трансформаційної економіки.
2. Сутність прожиткового мінімуму та структура його нарахування.

Підсумкова тека.

- I. Опитування студентів за II модулем.
- II. Дискусія.
- III. Захист рефератів.
  1. Теоретичні погляди на економічну політику держави.
  2. Теорія раціонального вибору та її положення.
  3. Інституціональна система та її підсистеми.
  4. Концептуальні варіанти трансформації постсоціалістичної економіки.
  5. Стандарти «Вашингтонського консенсусу».
  6. Теорія трансформації відносин власності.
  7. Сутність роздержавлення економіки.
  8. Сутність держави як політичного інституту.
  9. Соціальна держава та її економічні функції.
  10. Економічна політика та її цілі.
  11. Моделі трансформаційної економіки.
  12. Об'єкти, які підлягають приватизації.
  13. Моделі приватизації.
  14. «Ефективний власник» як інструмент і результат трансформації відносин власності.
  15. Способи реалізації приватизації.
  16. Приватизація: її ініціатори, власники, та учасники.
  17. Етапи приватизації.
  18. Первісне нагромадження капіталу.
  19. Специфіка формування ринку капіталів.
  20. Етапи розвитку фондового ринку України.
  21. Види та моделі здійснення фіскальної політики.
  22. Принципи оподаткування.
  23. Структура ринку землі та нерухомості.
  24. Формування системи найманої праці та ринку праці.
  25. Цілі, функції та інструменти фіскальної політики.
  26. Монетарна політика та інструменти її реалізації.
  27. Показники вимірювання безробіття.
  28. Доходи населення та показники диференціації населення за доходами.
  29. Система індикаторів життєвого рівня населення.
  30. Суть трансформації соціально-трудова відносин.
  31. Особливості транзитивної моделі ринку праці.
  32. Безробіття та чинники його формування.

**ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ
“ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА (ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”
ВАРІАНТ 1**

1. Теоретичні концепції перехідної економіки ґрунтуються на неокласичній концепції загальної конкурентної рівноваги, яку було започатковано:

- а) Л. Вальрасом, В. Парето;
- б) В. Ойкеном, В. Репке;
- в) Дж. Кейнсом, Дж. Стігліцом.

2. Перехідний стан економічної системи трактується як:

- а) безперервність економічних перетворень у суспільстві та залежності результатів перетворень від їх розвитку;
- б) перехід від одного рівноважного стану до іншого, де основна увага приділяється сумісності значень змінних між собою, їх сумісності із загальним рішенням та стабільності рівноважних значень змінних;
- в) загальних принципів реформування, які визначаються на основі ґрунтовного аналізу початкового стану економічної системи та фундаментальної концепції бажаного економіко-політичного устрою країни.

3. Трансформація означає:

- а) період від зародження певної суспільно-історичної системи до її загибелі;
- б) перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чогонебудь;
- в) сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, що утворюють замкнене коло розвитку протягом певного проміжку часу.

4. Життєвий цикл суспільства, який трактується як:

- а) період від зародження певної суспільно-історичної системи до її загибелі;
- б) перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чогонебудь;
- в) сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, що утворюють замкнене коло розвитку протягом певного проміжку часу.

5. Трансформації бувають таких типів:

- а) еволюційний, інституціональний, діалектико-формаційний;
- б) структурний, синергетичний, соціокультурний;
- в) одинично-локальні, функціональні, глобальні;
- г) системний, цивілізаційний, радикальний.

6. До концепцій, підґрунтям яких є метод технологічного детермінізму та аналіз структурних зрушень в економіці, виникнення новітніх технологій відносять:

- а) безпосередньої трансформації, інтерформації, інтоформації, посттрансформаційного стану;
- б) індустріального, постіндустріального, третинного, та інформаційного суспільства;

- в) доіндустріального, індустріального, постіндустріального та інституціонального суспільства.
- 7. Система відносин, пов'язана із формуванням, примноженням та використанням інтелектуальних здібностей працівника в інтересах створення продукту високої вартості, соціального статусу, рівня саморозвитку та самореалізації, як працівника та громадянина суспільства – це:**
- інтелектуальний капітал;
  - людський капітал;
  - соціальний капітал.
- 8. Клас власників у інформаційному секторі, які контролюють або сам масив інформації, або матеріальну інфраструктуру, необхідну для її створення, поширення та використання – це:**
- клас ділових людей;
  - клас кіберлордів;
  - клас носіїв знань;
  - новий середній клас.
- 9. Уперше поняття постеконічне суспільство ввели у науковий обіг :**
- Д. Белл і Г. Кан;
  - М.І. Туган-Барановський та В. Іноземцев;
  - Г. Беккер та А. Маслоу.
- 10. Динамізації процесу засвоєння особистістю певної системи знань, норм та цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства, забезпечувати позитивну та конструктивну спрямованість своїх стосунків із іншими людьми у будь-якій сфері власних інтересів – це:**
- соціалізація життя;
  - соціалізація економіки;
  - соціалізація суспільства.
- 11. Позитивна держава соціального захисту – це:**
- держава, яка проводить політику, спрямовану на вирівнювання шансів добробуту для всіх громадян, гарантування їм рівних можливостей;
  - держава, яка гарантує рівні можливості усім громадянам, проводить політику створення умов для повної зайнятості та отримання доходів не нижче прожиткового рівня;
  - держава, яка націлює свою соціальну політику на забезпечення повної зайнятості, зменшення диференціації у рівнях доходів громадян, створює для проведення такої політики розгалужену мережу державних та громадянських соціальних служб.
- 12. Держава, яка вважає за доцільне проводити політику рівноваги патерналістських дій влади та використання адресних програм соціальної підтримки різних професійних, майнових груп і прошарків населення країни – це:**
- соціал-демократична соціальна держава;
  - консервативна соціальна держава;

- в) ліберальна соціальна держава.
- 13.Збереженням основних позицій манчестерського лібералізму, тобто захисту принципів абсолютної цінності ринку, та розвитком соціального лібералізму є сутністю:**
- а) британської моделі трансформації соціально-економічних відносин;
  - б) французької моделі трансформації соціально-економічних відносин;
  - в) німецької моделі трансформації соціально-економічних відносин.
- 14.Господарські економічні реформи були започатковані :**
- а) М. Горбачовим;
  - б) А. Косигінім;
  - в) Державним плановим комітетом Ради Міністрів СРСР.
- 15.„Реформування економіки у напрямі безповоротної відмови від орієнтації на валові показники, з метою встановлювання показнику нормативно-чистої продукції, який містив у собі лише новостворену, додану вартість” є сутністю:**
- а) господарської реформи 1965 року;
  - б) господарської реформи 1979 року;
  - в) господарської реформи 1984 року;
  - г) господарської реформи 1987 року.
- 16.Інверсійний тип ринкового трансформування передбачає:**
- а) як функціональну заміну планових зв'язків, так і структурну перебудову;
  - б) перехід від дрібної приватної власності до крупнішої, від вільної конкуренції до олігополії, монополії та різноманіття ринкових структур, від вільного ціноутворення до включення механізмів державного регулювання цін;
  - в) перехід від загального одержавлення власності до різноманіття її форм, від державної монополії до запровадження конкурентних засад, від директивно-планових цін до вільного ціноутворення тощо.
- 17.Законодавче зафіксовані норми і правила, якими люди повинні керуватись у власних діях і у взаємовідносинах між собою є сутністю підсистеми інституціональної системи:**
- а) формальної;
  - б) неформальної.
- 18.Упорядкування суспільного життя здійснюється :**
- а) державою за допомогою правового забезпечення захисту прав власності та створення умов для реалізації свобод громадян;
  - б) владою шляхом регламентації норм і правил поведінки населення відповідно до панівних у країні соціально-економічних відносин;
  - в) особою, що входить до апарату влади та спирається на конкретну структуру у складному механізмі інституціональної системи влади шляхом прийняття відповідних рішень стосовно життєдіяльності і життєзабезпечення громадян.
- 19.Теорема Коуза звучить:**

- а) „Якщо права власності чітко визначені і трансакційні витрати дорівнюють нулю, то алокація ресурсів залишатиметься незмінною незалежно від змін у розподілі прав власності, якщо абстрагуватися від ефекту доходу”;
- б) „За певних умов конкурентні ринки призводять до розподілу ресурсів з певною особливістю: не існує такого перерозподілу ресурсів, а отже, неможливі такі зміни у виробництві та споживанні, щоб підвищення добробуту одного суб'єкта господарювання відбулося не за рахунок іншого”;
- в) „Кожна точка на кривій утилітарних можливостей може досягатися конкурентною економікою за умови здійснення правильного розподілу ресурсів”.

20. Приватна власність - це:

- а) відносини, які сформовані у суспільстві з приводу реалізації економічних і юридичних прав на певний об'єкт власності;
- б) приналежність економічного блага індивіду з правом його відчуження з дозволу власника, в тому числі через обмін;
- в) конкретне право щодо сумісного використання об'єктів, сформованих на основі інвестування у специфічні ресурси, та дієвий механізм впливу на формування вартості продукції фірми та реалізацію прав власності на дохід.

21. Структури, що перебирають на себе права їх учасників з приводу розроблення системи норм і правил ділової практики та контролюють дотримання цих правил, розробляють і запроваджують систему санкцій до членів організацій за порушення встановлених правил, формують власну процедуру вирішення спірних питань як всередині асоціації, так і за її межами є:

- а) державними;
- б) владними;
- в) інституціональними;
- г) саморегулювальними.

22. Вислів „Економічна політика це - сукупність державних заходів впливу на економічні процеси” належить:

- а) В. Ойкену;
- б) кейнсіанцям;
- в) представникам лондонської економічної школи;
- г) сучасним теоріям.

23. Вислів „Економічна політика це - поведінка держави стосовно до економіки, де домінуючою метою виступає необхідний рівень добробуту, який вимірюється через кількісні макропоказники у певних конкретних умовах” належить:

- а) В. Ойкену;
- б) кейнсіанцям;
- в) представникам лондонської економічної школи;

- г) сучасним теоріям.
- 24.Сформована концепція, стратегія дій щодо поетапного, поступового реформування адміністративно-командної економіки в ринкову - це:**
- а) шокотерапія;
  - б) градуалізм;
  - в) консенсус.
- 25.Зняття з держави функцій прямого господарського управління, передачу відповідних повноважень на рівень підприємств, а також заміну вертикальних господарських зв'язків горизонтальними, що можуть відбуватися й без зміни власників – це:**
- а) приватизація;
  - б) роздержавлення;
  - в) денаціоналізація;
  - г) демонополізація.
- 26.Ліквідація підприємств як об'єктів суспільної власності – це:**
- а) приватизація;
  - б) роздержавлення;
  - в) реституція;
  - г) диверсифікація;
  - д) індивідуалізація.
- 27.Групи первісного нагромадження капіталу:**
- а) економічні та насильницькі;
  - б) індивідуальні та колективні;
  - в) господарські та правові.
- 28.Право володіння нерухомістю та землі:**
- а) дає можливість власнику по своїм бажанням продавати-купувати нерухомість і землю, здавати їх в оренду, закладати, передавати у спадок тощо;
  - б) дає можливість різним суб'єктам економіки користуватися землею і нерухомістю через їх оренду, суборенду, лізинг і т. ін.;
  - в) дає змогу використовувати різні способи управління й регулювання землею та нерухомістю власником або іншими суб'єктами господарювання, яким надається таке право, з відповідним отриманням певної частки доходу за таку діяльність.
- 29.Виплати бідним для підтримання рівня життя і платежі за програмами соціального страхування людям похилого віку - це:**
- а) державні видатки;
  - б) державна фінансова підтримка;
  - в) трансфертні платежі;
  - г) субсидії.
- 30.Податкова система України поєднала в собі принципи таких податкових систем:**
- а) азіатської та американської;
  - б) європейської та американської;
  - в) німецької та британської.

ВАРІАНТ 2

1. **Нормативна економічна теорія добробуту була узагальнена у дві фундаментальні теореми таким автором як:**
  - а) Дж. Кейнсом;
  - б) В. Парето;
  - в) Дж. Стігліцом.
2. **Концепція трансформації економічної системи ґрунтується на:**
  - а) загальних принципів реформування, які визначаються на основі ґрунтового аналізу початкового стану економічної системи та фундаментальної концепції бажаного економіко-політичного устрою країни;
  - б) переходу від одного рівноважного стану до іншого, де основна увага приділяється сумісності значень змінних між собою, їх сумісності із загальним рішенням та стабільності рівноважних значень змінних;
  - в) безперервності економічних перетворень у суспільстві та залежності результатів перетворень від їх розвитку.
3. **Ідею трьох хвиль в історії людства: аграрної, індустріальної та постіндустріальної обґрунтував:**
  - а) Дж. Гелбрейт;
  - б) Д. Белл;
  - в) К. Кларк;
  - г) О. Тоффлер.
4. **Цикл розвитку економічних і соціальних систем означає:**
  - а) період від зародження певної суспільно-історичної системи до її загибелі;
  - б) перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чогонебудь;
  - в) сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, що утворюють замкнене коло розвитку протягом певного проміжку часу.
5. **Науковці вирізняють чотири основних етапи трансформаційного циклу:**
  - а) безпосередньої трансформації, інтерформації, інтоформації, посттрансформаційного стану;
  - б) індустріального, постіндустріального, третинного, та інформаційного суспільства;
  - в) доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний та інституціональний.
6. **Трансформація економічних систем, та вся історія людства поділяється на такі періоди:**
  - а) трансформації, інтерформації, інтоформації;
  - б) індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства;
  - в) доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільства.
7. **Сукупність знань, умінь і навичок, яких людина набуває за життя та які збільшують її продуктивні здібності - це:**
  - а) інтелектуальний капітал;

- б) людський капітал;
  - в) соціальний капітал.
- 8. Групи об'єктів інтелектуальної власності:**
- а) об'єкти спільного володіння, об'єкти інвестиційної діяльності та приватного капіталу;
  - б) об'єкти промислової власності, авторського права та ноу-хау;
  - в) об'єкти масового виробництва, сфери послуг та системи знань.
- 9. Співтовариство людей, які увійшли в «інформаційну епоху» отримавши доступ до інформаційних технологій та можливість повною мірою користуватися їх плодами, внаслідок чого вони радикально змінили спосіб життя та способи своєї роботи – це:**
- а) клас ділових людей;
  - б) клас кіберлордів;
  - в) клас носіїв знань;
  - г) новий середній клас.
- 10. Підтримка рівності у правах усіх суспільних класів та окремих особистостей, сприяння економічному та суспільному прогресу усіх громадян – це:**
- а) соціальна держава;
  - б) соціальна економіка;
  - в) держава добробуту;
  - г) соціальна політика.
- 11. Держава, яка забезпечує рівні соціальні шанси усім громадянам та залишкового принципу фінансування малозабезпечених, стимулюючи тим самим активний пошук роботи останніми – це:**
- а) соціал-демократична соціальна держава;
  - б) консервативна соціальна держава;
  - в) ліберальна соціальна держава.
- 12. Закономірності взаємодії різних соціальних груп, класів у процесі економічної діяльності визначаються:**
- а) соціальним класом;
  - б) соціальною трансформацією;
  - в) соціальною стратифікацією;
  - г) соціальною елітою.
- 13. Маса індивідів, що об'єдналися навколо групового стандарту та формують певну психологічну єдність, суспільний клас визначається, як:**
- а) клас;
  - б) інститут;
  - в) вищий клас;
  - г) нижчий клас;
  - д) ідеальний середній клас.
- 14. „Госпрозрахунок певною мірою сприяв підвищенню рівня виконання планових завдань, але він при цьому не був націлений на**

стимулювання ефективності виробництва, оскільки мав на меті виконання валових показників” було сутністю:

- а) господарської реформи 1965 року;
- б) господарської реформи 1979 року;
- в) господарської реформи 1984 року;
- г) господарської реформи 1987 року.

15.Класичний тип формування ринкової економіки передбачає:

- а) як функціональну заміну планових зв'язків, так і структурну перебудову;
- б) перехід від дрібної приватної власності до крупнішої, від вільної конкуренції до олігополії, монополії та різноманіття ринкових структур, від вільного ціноутворення до включення механізмів державного регулювання цін;
- в) перехід від загального одержавлення власності до різноманіття її форм, від державної монополії до запровадження конкурентних засад, від директивно-планових цін до вільного ціноутворення тощо.

16.Загальноприйняті умовності, звичні норми або кодекси поведінки, опосередковані панівною культурою, мораллю, етичними нормами, звичками є сутністю підсистеми інституціональної системи:

- а) формальної;
- б) неформальної.

17.Розбудова соціально-орієнтованої економіки, заснованої на приватній власності в усіх її різновидах, та особистий інтерес товаровиробника, спрямований на максимізацію прибутку в результаті раціонального використання ресурсів і виробництва необхідних для суспільства благ є метою:

- а) соціалістичних трансформацій;
- б) інституціональних трансформацій;
- в) постсоціалістичних трансформацій.

18.Власність це:

- а) відносини, які сформовані у суспільстві з приводу реалізації економічних і юридичних прав на певний об'єкт власності;
- б) приналежність економічного блага індивіду з правом його відчуження з дозволу власника, в тому числі через обмін;
- в) конкретне право щодо сумісного використання об'єктів, сформованих на основі інвестування у специфічні ресурси, та дієвий механізм впливу на формування вартості продукції фірми та реалізацію прав власності на доход.

19.Інститут, який регулює господарську діяльність економічних агентів у конкретній сфері бізнесу шляхом встановлення норм і правил поведінки, а також створює механізми, спрямовані на забезпечення дотримання цих правил – це:

- а) стратифікація;
- б) саморегулювання;
- в) реформування;

- г) роздержавлення.
- 20. Представництво і захист інтересів членів асоціацій у взаємодії з державою, іншими організаціями та об'єднаннями є метою:**
- а) саморегулювальних структур;
  - б) інституціональних структур;
  - в) організаційних структур;
- 21. Вислів „Економічна політика це - загальна воля суспільства, яка виражається через державне регулювання, що впливає на схильність до споживання, граничну ефективність капіталу і норму відсотка, а через них на зайнятість і національний дохід” належить:**
- а) В. Ойкену;
  - б) кейнсіанцям;
  - в) представникам лондонської економічної школи;
  - г) сучасним теоріям.
- 22. Вислів „Економічна політика це - комплекс економічних цілей і заходів держави щодо управління народним господарством, спрямованих на вирішення довготермінових та короткотермінових завдань відповідно до інтересів країни або окремих класів і соціальних груп” належить:**
- а) В. Ойкену;
  - б) кейнсіанцям;
  - в) представникам лондонської економічної школи;
  - г) сучасним теоріям.
- 23. Стандарти „Вашингтонського консенсусу” ґрунтуються на таких постулатах:**
- а) лібералізації, приватизації, і стабілізації;
  - б) роздержавленні, регулюванні, структуризації;
  - в) раціональності, обмеженості, суб'єктивності.
- 24. Передача в приватну (або іншу) власність державної власності, що виникла як результат націоналізації, або породжена самою державою – це:**
- а) приватизація;
  - б) роздержавлення;
  - в) денаціоналізація;
  - г) демонополізація.
- 25. Відновлення стану майна, який існував на момент виникнення дії, що завдала шкоди, тобто це повернення або відновлення матеріальних цінностей в натурі – це:**
- а) приватизація;
  - б) роздержавлення;
  - в) реституція;
  - г) диверсифікація;
  - д) індивідуалізація.

26. Частина фінансового ринку, яка представлена системою економічних відносин з приводу випуску, розміщення, купівлі-продажу акцій, інших приватизаційних і похідних цінних паперів – це ринок:

- а) грошовий;
- б) приватизаційний;
- в) фондовий.

27. Право розпорядження нерухомістю та землі:

- а) дає можливість власнику по своїм бажанням продавати-купувати нерухомість і землю, здавати їх в оренду, закладати, передавати у спадок тощо;
- б) дає можливість різним суб'єктам економіки користуватися землею і нерухомістю через їх оренду, суборенду, лізинг і т. ін.;
- в) дає змогу використовувати різні способи управління й регулювання землею та нерухомістю власником або іншими суб'єктами господарювання, яким надається таке право, з відповідним отриманням певної частки доходу за таку діяльність.

28. Дії державної влади із забезпечення національної економіки та суспільства необхідними грошовими і матеріальними активами – це:

- а) фінансова політика;
- б) бюджетна політика;
- в) грошова політика;
- г) фіскальна політика.

29. Бездефіцитність бюджету може досягатися такими шляхами:

- а) регулювання видатків держави, податкових надходжень та платоспроможності населення;
- б) за рахунок розширення та збільшення джерел фінансування або шляхом зниження витрат держави;
- в) зростання обсягів виробництва та забезпечення зайнятості населення.

30. Свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою зміни національного обсягу виробництва, контролю над інфляцією і прискорення рівня економічного зростання – це:

- а) політика автоматичних стабілізаторів;
- б) дискреційна фіскальна політика;
- в) бюджетно-податкова політика.

**ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ „ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ”
ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ „БАКАЛАВР”
(МОДУЛЬ „ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА”
(ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА))**

***МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ***

ТЕМА 1. ТЕОРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СТАНІВ ЕКОНОМІКИ

Теорії перехідної економіки. Теореми формування нормативної економічної теорії добробуту. Теорії трансформації капіталізму. Концепція трансформації економічної системи. Фундаментальні основи транзитології. Принципові положення ордоліберальної теорії. Концепції соціально-орієнтованої економіки. Сутність інституціональних концепцій. Сутність інституціональних трансформацій. Альтернативні методологічні підходи у теорії суспільного вибору. Еволюційна теорія економічного розвитку.

Тема 2. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ СТАНИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Основні форми та етапи розвитку трансформаційних станів економічних систем. Стадії економічної системи. Сутність трансформації. Групи концепцій трансформаційних процесів. Типи трансформацій. Основні напрями дослідження процесів трансформації економічної системи капіталізму. Індустріальне суспільство як «суспільство нагромадження техніки та капіталів. Постіндустріальне суспільство. Сутність інформаційного суспільства.

Тема 3. СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ

Сутність людського, соціального та інтелектуального капіталу. Основні тенденції трансформації системи відносин власності. Тенденції до еволюції відносин власності. Розвиток корпоративної власності. Особливості формування інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу. Об'єкти інтелектуальної власності. Групи об'єктів інтелектуальної власності. Кіберлорди як представники відносин кооперованих власників. Проблеми визначення сутності постеконічного суспільства.

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Основні моделі розвитку соціалізації економіки та соціальної держави. Поняття соціальної держави та держави добробуту. Різновиди держави загального добробуту. Базові принципи організації соціального ринкового господарства. Моделі трансформації соціально-економічних відносин. Трансформація соціальної стратифікації суспільства. Сутність соціальної стратифікації. Характеристика соціальної трансформації. Сутність середнього класу як соціальний інститут сучасного суспільства.

ТЕМА 5. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЦІЛІ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ

Сутність виробництва та ринку засобів виробництва. Соціально-економічна сутність централізовано керованої економічної системи. Структурні елементи економічної системи. Сутність відносин власності. Господарські реформи як спроби вдосконалення централізовано керованої економічної системи. Напрями здійснення господарських реформ. Типи формування ринкової економіки. Трансформаційні потоки у структурі ринкового трансформування.

ТЕМА 6. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОЇ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Інституціональні складові трансформаційних процесів. Роль і функції держави у постсоціалістичних трансформаціях. Інституціональне середовище влади. Поняття влади та держави. Мета постсоціалістичних трансформацій. Реформування системи власності. Поняття власності та приватної власності. Корпорація як основна форма організації виробництва. Проблеми саморегулювання у трансформаційній економіці. Сутність саморегуляції. Саморегульовальні структури та мета їх створення.

МОДУЛЬ II. ЗАСАДИ, НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНУ РИНКОВУ

ТЕМА 7. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Проблеми формування економічної політики. Призначення економічної політики. Суб'єкти економічної політики. Теорії державного втручання в економічні відносини на макрорівні. Цілі економічної політики та їх класифікація. Методи досягнення цілей економічної політики. Концептуальні моделі переходу до ринкової системи господарювання. Стратегія градуалістської моделі трансформації. Підходи до економічної трансформації.

ТЕМА 8. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Теорія трансформації відносин власності. Структурні елементи власності. Характеристика власності та реалізації власності. Сутність теорії постіндустріального суспільства. Течії постіндустріальної теорії. особливості. Сутність інституціональної теорії трансформації прав власності. Роздержавлення як основа формування нової системи відносин власності у змішаній економіці. Сутність та необхідність роздержавлення. Поняття денаціоналізації, демонополізації, диверсифікації, індивідуалізації в умовах роздержавлення. Напрями змін у формах власності: приватизації та демократичної еволюційної зміни наявних форм без створення нових.

ТЕМА 9. НЕОБХІДНІСТЬ ТА СУТНІСТЬ ПРИВАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Приватизація: її шляхи та етапи. Порівняльна характеристика роздержавлення та приватизації. Способи приватизації великих та середніх підприємств. Види (способи) приватизації. Етапи приватизації. Об'єкти, які підлягають приватизації. Постсоціалістична та постіндустріальна моделі приватизації. „Ефективний власник” як інструмент і результат трансформації відносин власності. Поняття „ефективного власника”. Сутність концепції «ефективного власника».

ТЕМА 10. СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА

Первісне нагромадження капіталу. Характеристика процесу первісного нагромадження капіталу. Специфіка формування ринку капіталів у постсоціалістичних країнах. Становлення фондових ринків. Проблеми формування ринків землі та нерухомості. Риси ринків землі та нерухомості. Структура ринку землі та нерухомості. Права власності на нерухомість і землю: володіння, користування та розпорядження. Формування системи найманої праці та ринку праці. Характерні риси сучасного економічного розвитку. Риси зайнятості в результаті проведених у постсоціалістичних країнах соціально-економічних ринкових реформ.

ТЕМА 11. ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Цілі, функції та інструменти фіскальної політики в умовах системної трансформації економіки. Використання податкових інструментів у фіскальній політиці. Види податкових систем. Елементи політики автоматичних стабілізаторів. Дефіцит бюджету і способи його покриття. Дискреційна фіскальна політика. Трансфертні платежі. Форми державної фінансової підтримки. Монетарна політика та особливості її реалізації в Україні. Монетарні інструменти в економічній політиці.

ТЕМА 12. ЗАЙНЯТІСТЬ, ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Зайнятість як функція суспільного виробництва та форма відповідності пропозиції робочої сили і попиту на неї. Суть трансформації соціально-трудових відносин. Сутність транзитивна модель ринку праці. Безробіття як макроекономічна проблема сучасної економіки. Доходи населення та їх складові. Основні джерела та види доходів населення. Диференціація доходів населення. Показники диференціації населення за доходами (витратами). Рівень життя населення, його складові та індикатори. Система індикаторів рівня життя. Соціальна політика держави в умовах системної трансформації суспільства. Суб'єкти та об'єкти соціальної політики. Види державної соціальної допомоги. Напрями соціальної політики української держави.

***ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ ДО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ
„ТРАНСФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА (ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА)”***

1. Сутність економічної теорії добробуту. Фундаментальні основи транзитології.
2. Трансформація системи функціонування капіталістичного суспільства. Структура постекономічного суспільства.
3. Сутність теорії суспільного вибору. Життєвий цикл суспільства та фази його існування.
4. Трансформація та її типи. Етапи трансформаційного циклу.
5. Періоди трансформації економічних систем та суспільств. Теоретичні основи постіндустріального суспільства.
6. Концепція людського капіталу. Структура соціального капіталу.
7. Особливості формування інтелектуального капіталу, інтелектуальної власності та інформаційного підходу в сучасній економіці.
8. Сутність соціалізації економіки на макрорівні. Соціальна держава та її економічні функції.
9. Соціальна держава та її види. Класифікація соціальної держави.
10. Моделі соціального ринкового господарства. Система соціальних інститутів.
11. Особливості розвитку класової структури суспільства. Соціальна стратифікація постіндустріального суспільства.
12. Форми прояву політичної монополії в централізовано керованій економічній системі.
13. Сутність директивної системи планування. Господарські реформи та напрями їх реалізації.
14. Структура ринкового трансформування. Теоретичні погляди на економічну політику держави.
15. Інституціональна система та її підсистеми.
16. Сутність держави як політичного інституту. Реформування системи власності.

17. Проблеми саморегулювання у трансформаційній економіці. Теорія раціонального вибору та її положення.
18. Економічна політика та її цілі. Моделі трансформаційної економіки.
19. Концептуальні варіанти трансформації постсоціалістичної економіки.
20. Теорія трансформації відносин власності. Стандарти «Вашингтонського консенсусу».
21. Сутність роздержавлення економіки. Способи реалізації приватизації.
22. Приватизація: її ініціатори, власники, та учасники. Моделі приватизації. Об'єкти, які підлягають приватизації.
23. «Ефективний власник» як інструмент і результат трансформації відносин власності.
24. Специфіка формування ринку капіталів. Етапи розвитку фондового ринку України.
25. Структура ринку землі та нерухомості.
26. Суть трансформації соціально-трудоких відносин. Особливості транзитивної моделі ринку праці.
27. Види та моделі здійснення фіскальної політики. Принципи оподаткування.
28. Монетарна політика та інструменти її реалізації.
29. Безробіття та чинники його формування. Показники вимірювання безробіття.
30. Доходи населення та показники диференціації населення за доходами. Система індикаторів життєвого рівня населення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алушко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч.посіб. – Л.: Вид центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001.
2. Архангельський Ю., Алексеева А., Родзієвський О. Про вибір форм власності в контексті економічної ефективності приватизації в Україні // Економіка України. – 2005. - № 1.
3. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки на рубеже эпох / Пер. с пол. – М.: Наука, 1999.
4. Браун Г.Г. Рыночное хозяйство и Вашингтонский консенсус // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2004. - № 8. – С. 40-44.
5. Бузгалин А.В., Колчанок А.И. Закономерности и модели переходной экономики // Вестник МГУ. Сери 6. Экономика. 1996. - № 1. – С.22-46.
6. Бузгалин А.В. Теории социально-экономических трансформаций: Прошлое, настоящее и будущее экономик «реального социализма» в глобальном постиндустриальном мире: Учебник. – М.: ТЕИС, 2003.
7. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К., 2001.
8. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. – 2004. - № 5. – С. 4-13.
9. Геєць В. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії // Економіка України. – 2005. - № 5. – С.4-17.
10. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії: Монографія / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К.: КНЕУ, 2003.
11. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства. – К.: КНЕУ, 2002.
12. Завіновська Г.П. Економіка праці: Навч.посіб. – К.: КНЕУ, 2003.
13. Ивлева Г. Трансформация экономической системы: обзор концепций и контуры общей теории // Общество и экономика. – 2003.

14. Кучуков Р., Савка А. Экономическая политика: институциональный подход // Вопросы экономики. – 2004. - № 4. – С. 5-24.
15. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 1997.
16. Нельсон Р., Унтер С. Эволюционная теория экономических изменений: Пер. с англ. – М.: Дело, 2002.
17. Перехідна економіка. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Під керівництвом Гейця В. М.— К., Наукова думка, 2001. — 340 с.
18. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. – К.: Вища шк., 2003.
19. Радіонова І. Макроекономіка та економічна політики. – К.: Таксон, 1996.
20. Соціальні трансформації: міжнародний та соціальний досвід: Монографія / За ред. д-ра економ.наук, проф. В.М. Новикова. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003.
21. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
22. Трансформаційна економіка: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2008. – 368 с.
23. Ходзінський К. Сучасний стан праці в Україні та проблеми її інтенсивності // Економіка України. – 2004. - № 8. – С. 57-62.
24. Черепніна О.І. Взаємозумовленість трансформаційних процесів і розвитку світового господарства // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 1. – С. 92-99.
25. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003.